

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı

FUZULİ VE MEZHEBÎ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Doğan KAPLAN

Hazırlayan
Nihal İÇTEN

Konya – 2013

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı Nihal İÇTEN

Numarası 074244041003

Ana Bilim / Bilim Dalı Temel İslam Bilimleri / İslam Mezhepleri Tarihi

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı Yrd.Doç.Dr. Doğan KAPLAN

Tezin Adı Fuzuli ve Mezhebî Görüşleri

ÖZET

Fuzuli, divan edebiyatının önemli şairleri arasındadır. Fuzuli'nin asıl ismi Muhammed b. Süleyman'dır. Fuzuli ise onun mahlas olarak kullandığı meşhur ismidir.

Fuzuli'nin hayatı ve eserlerini inceleyerek onun mezhebî eğilimini inceleme amacıyla olan bu çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Fuzuli'nin hayatı ve Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde kaleme aldığı eserler analiz edilmiştir. Ayrıca şairin yaşadığı çağın dini-siyasi şartları ele alınmıştır

Fuzuli'nin mezhebî eğiliminin araştırıldığı ikinci bölümde ise önce onun mezhebî eğilimiyle ilgili araştırmacıların görüşlerine yer verilmiş, ardından Fuzuli'nin eserlerinin içerik analizleri yapılarak onun mezhebî eğilimi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bölümde onun özellikle *Hadîkatu's-Suedâ*, *Beng ü Bâde* ve *Matlau'l-İ'tikâd* adlı eserleri incelenerek analiz mezhebî görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın sonunda Fuzuli'nin kendi mezhebini açıkça deklere etmemiş olsa da eserlerinin içeriğinden hareketle onun mutedil bir Şii olduğunu fikrine varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Fuzuli, Şii, Sünni, Hadîkatu's-Suedâ, Beng ü Bade, Matlau'l-İ'tikâd

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nihal İÇTEN		
	Numarası	074244041003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Mezhepleri Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd.Doç.Dr. Doğan KAPLAN		
Tezin İngilizce Adı	Fuzuli and His Secterian Views			

SUMMARY

Fuzuli is one of the most important poets in Divan Literature. His real name is Mohammad b. Suleyman. “Fuzuli” is his popular appellation name.

This thesis consists of one introduction and two chapters. In the first chapter Fuzuli’s life and works at the three languages like Arabic, Persian and Turkish has been studied. In addition the sosyo-politic era of Fuzuli’s age has been revealed.

In the second chapter Fuzuli’s secterian tendency has been studied. Firstly we have analyzed scholars opinion on this topic afterwards examined Fuzuli’s books especially *Hadeqat al Suada* and *Bang wa Bada* and *Matla al Iteqad*.

In conclusion however he hadn’t declared his sect, we conclude that Fuzuli is a moderate Shia muslim.

Key words: Fuzuli, Shia, Sunna, Hadeqat al Suada and Bang wa Bada and Matla al Iteqad.

ÖNSÖZ	2
KISALTMALAR	3
GİRİŞ	4
I. Araştırmanın Konusu	4
II. Araştırmanın Yöntemi	4
III. Araştırmanın Kaynakları	5
BİRİNCİ BÖLÜM	6
FUZULİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ	6
1. Fuzulî’nin Hayatı	6
2. Fuzulî’nin Yaşadığı Dönemde Siyasi ve Dini Durum	13
3. Fuzulî’nin Edebi Kişiliği	14
4. Fuzulî’nin Eserleri	19
a. Türkçe Eserleri	20
b. Farsça Eserleri	25
c. Arapça Eserleri	27
İKİNCİ BÖLÜM	30
FUZULİ’NİN MEZHEBÎ GÖRÜŞÜ	30
1. Fuzulî’nin Mezhebî Eğilimi İle İlgili Tartışmalar	30
a. Sünni Olduğuna Dair İddialar ve Delilleri	30
b. Fuzulî’nin Şii Olduğuna Dair İddialar ve Delilleri	35
2. Fuzulî’nin Eserlerinde Mezhebî Eğilimi	37
3. Fuzulî’nin Eserlerindeki Şii Yansımalar	41
a. Fuzulî’nin Hadîkatü’s- Süedâ Adlı Eserindeki Şii Yansımalar	44
b. Fuzulî’nin Beng ü Bâde Adlı Eserindeki Şii Yansımalar	66
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	75

ÖNSÖZ

Şüphesiz Fuzuli, divan edebiyatımızın önemli şairlerindedir. Şiirde ilmi bilmek gerektiğini savunur. Mütevası, onurlu ve ilim sahibi bir şairdir. Değişen topluma ve kültüre rağmen Fuzuli'nin eserleri her devirde ilgi görmüştür.

Kerbela'da doğup ömrünün sonuna kadar Bağdat'ta yaşamış olan Fuzuli, iyi bir eğitim almış, dini ilimlerde kendisini geliştirmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça'da rühdünü ispat etmiş bir şair olarak tanınmış Fuzuli'nin gençlik yıllarında eserlerinin konusu daha çok aşk ve ayrılıktır. Daha sonraları ise eserlerinde tasavvufun izleri görülmüştür.

Fuzuli'nin divan edebiyatı üzerindeki etkisi çoktur. Şiirlerini Azeri lehçesiyle yazmasına rağmen Türk milletince sevilmiş bir şairdir. Halk şairleri tarafından günümüze kadar taklit edilmiştir. Eserleri her açıdan mükemmeldir. Şiirlerinde ve mensur eserlerinde ayrılık, aşk ve elem konularını işler. Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere üç divanı vardır. Başlıca eserlerini sıralayacak olursak bunların başında; *Leyla vü Mecnun*, *Hadîkatu's-Süeda*, *Beng ü Bâde*, *Rind ü Zahid*, *Hüsn ü Aşk* isimli eserleri gelir.

Türk İslam Edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Fuzuli'nin hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Ancak "Fuzuli ve Mezhebî Görüşleri" adlı bu çalışmamızda elimizden geldiğince araştırma yaptık.

Biz bu çalışmamızda, Fuzuli'nin hayatını, eserlerini ve mezhebî görüşlerini ele almaya çalıştık. Mezhebî görüşlerini ele alırken de Fuzuli'nin özellikle *Hadîkatu's-Süedâ*, *Beng ü Bâde* ve *Matlau'l-İ'tikad fî Ma'rifeti'l-Mebdei ve'l-Meâd* adlı eserlerinden yararlandık.

Çalışmalarım esnasında benden yardım ve desteklerini esirgemeyen çok değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Doğan KAPLAN' a yine tezimi okuyarak yapıcı eleştiride bulunan Prof.Dr. Ahmet YILMAZ ve Doç. Dr. Seyit BAHCIVAN hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Nihal İÇTEN

Antalya-2013

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.n.s.:	Ansiklopedi
a.s.:	Aleyhisselam
bkz.:	Bakınız
c.:	Cilt
ev.:	Çeviren
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
Haz.:	Hazırlayan
öl.:	Ölüm yılı
sav.:	Sallallâhu aleyhi vesellem
S Ü:	Selçuk Üniversitesi
SÜİFD.:	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TTK:	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

Şair Fuzuli divan edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Fuzuli'nin inanç boyutunu incelemek araştırmamızın esas konusunu oluşturmuştur. Fuzuli'nin inanç eğilimi konusunda araştırma yapmayı hem onu daha yakından tanıyabilme hem de Mezhepler Tarihi adına faydalı bir çalışma olacağına inanıyoruz. İnanç boyutunu ele alırken öncelikle Fuzuli'nin yaşadığı devri, ortamı, yaşamını ve doğal olarak bize bıraktığı eserleri ele alarak yola çıktık. Öncelikle Fuzuli'nin yaşamına ve yaşadığı devri ele aldık ki onu tanıyabilelim ve doğru bir şekilde anlayabilelim.

Günümüzde Fuzuli'nin hayatını, yaşamını, sanatını anlatan pek çok eser vardır. Fuzuli, 16. Yüzyılda yaşamış, yaşamı hakkındaki bilgiler de maalesef çok kısıtlıdır. Fakat bize bıraktığı eserlerden yola çıkarak biraz olsun hayatına, dünya görüşüne ve din görüşüne dair bilgilere ulaşılabilmektedir.

II. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızın yönteminde İslam Mezhepleri Tarihine uygun bir yöntem esas alınmıştır. Bu çalışmanın öncelikle Mezhepler Tarihinin yöntembilimsel yaklaşımıyla birlikte İslam Tarihi ve Türk İslam Edebiyatını da içeren yönleri vardır.

Bu çalışmanın konulardaki yöntemi ise; Fuzuli'nin kısaca hayatı ele alınmıştır. Tabii şairin mezhebî görüşünü incelerken nerede, hangi devletin egemenliği altında yaşamını sürdürdüğü önem arz etmektedir. Şairin mezhebî fikrinin şekillenmesinde elbette ki akla ilk olarak Safeviler gelmektedir. Bu sebeple çalışmanın birinci bölümünde Fuzuli'nin Hayatı ve Eserleri ele alınmıştır, Hayatı tarihsel boyutla ele alınmış ve bununla birlikte Safevilerin Mezhepsel yaklaşımı incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; bu çalışmanın esas hedefi olan Fuzuli'nin mezhebî görüşü ele alınmıştır. Mezhebî görüşü ele alınırken önce bu konu ile ilgili iddia ve delillere yer verilmiştir. Daha sonra ise bize bu konuyu aydınlatacak olan şairin birkaç eseri ele alınmıştır. Fuzuli'nin bu çalışmada yararlandığımız belli başlı eserleri ise; *Hadîkatu's-Süedâ*, *Beng ü Bâde* ve *Matlau'l-İ'tikad fî Ma'rifeti'l-Mebdei*

ve'l-Meâd adlı eserleridir. Bu bölümdeki konu anlatımı, Fuzuli'nin bu eserlerindeki Mezhebî görüşünü yansıtan kısımları alınarak sonuca gitmeye çalışılmıştır.

III. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmanın ana hedefi Fuzuli'nin hiçbir şekilde açıkça söylemediği mezhebî görüşünü öncelikle eserlerinden yola çıkarak belirlemeye çalışmaktır. Bundan dolayı çalışmamızın ana kaynaklarını Fuzuli'nin *Hadîkatu's-Süedâ* ve *Beng ü Bâde* ve *Matlau'l- İ'tikad* adlı eserleri oluşturmaktadır. Bu iki ana kaynağın dışında ise Fuzuli'nin hayatına dair yazılmış olan eserler de incelenmiştir.

Fuzuli'nin *Beng ü Bâde* adlı eseri; mesnevi tarzında yazılmış küçük bir kitapçık biçimindedir. Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından hazırlanan bu eser otuz yedi sayfadır. İçinde 440 beyit vardır. Bu eserin Fuzuli'nin mezhebî eğilimine delil olabilecek kısımları ise Hz. Ali'ye ve Şah İsmail'e yazılmış olan medhiye kısımlarıdır. Ayrıca bu eserin hikâyesi ve sonucu da şair'in inanç boyutuna dikkat çekmektedir. Bu kısımlar ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınıp anlatılmıştır.

Çalışmanın bir diğer önemli ana kaynağı olan Fuzuli'nin *Hadîkatu's-Süedâ'* sı da bu çalışmanın ana konusu olan şairin mezhebî eğilimini açıklayan eseridir.

Fuzuli, İranlı yazar Hüseyin Vâiz Kâşifi'nin (ö.910/1505) Kerbelâ Olayı'nı anlatan *Ravzatu's-Şuhedâ* isimli eserini çevirmeye başlamış, ancak bu eser kendi şiirleri ve üslubu ile daha farklı bir hal almış, çeviri olmaktan çıkmıştır.¹ Bu bilgiyi Fuzuli eserinin önsözünde aktarmıştır. Fuzuli'nin bu eserine göz attığımızda şair Kerbela Olayını detaylı bir şekilde anlatır fakat anlatırken ki ruh hali, kullandığı kelimeler şairin mezhebî eğilimini belli ettiği için bizim için önem arz eden tarafı burasıdır. Biz de bu kısımları elimizden geldiğince inceleyerek bir sonuç çıkarmaya çalıştık. Çalışmanın iki önemli kaynağı olan bu iki eseri de ikinci bölümde detaylı bir şekilde ele alacağız.

Fuzuli'nin bu eserlerinden daha başka pek çok eseri vardır. *Leyla vü Mecnun*, *Kırk Hadis*, *Su Kasidesi*, *Divan* bunlardan bir kaçıdır.

Çalışmamız esnasında Fuzuli'nin hayatı hakkında yazılmış diğer eserler de taranmıştır.

¹ Bkz. Fahir İz'den naklen, Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, s.95.

BİRİNCİ BÖLÜM

FUZULİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Bu bölümde Fuzuli'nin hayatı, yaşadığı dönemde Bağdat ve çevresindeki dinî-siyasi durum anlatılacak ardından şairin Türkçe, Farsça ve Arapça kaleme almış olduğu eserleri hakkında bilgi verilecektir.

1. Fuzuli'nin Hayatı

“Fuzuli” ismini mahlas olarak kullanan şairin asıl adı Muhammed b. Süleyman'dır. Babası Süleyman, el-Hilletu'd-Dayha müftisidir.² Hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olmadığımız Fuzuli'nin doğum ve vefat tarihleri hususunda net bir bilgi olmasa da Katip Çelebi'nin 963 olarak vermiş olduğu ölüm tarihi genel kabul gören hususlardandır.³

Fuzuli ‘boş, gereksiz’ anlamına gelen mahlasını niçin aldığını Farsça Divan'ının ön sözünde; daha güzel mahlaslar kullandığını ve bunlarla güzel şiirler yazdığını, ancak bu mahlasların birçok şair tarafından kullanılabilir genellikte olduğundan birçok karışıklık ortaya çıkacağını düşünerek kimsenin beğenmeyeceği Fuzuli mahlasını aldığını açıklamıştır. Fakat bu kelimenin aynı zamanda ‘fazl’ kelimesinin çoğulu olduğunu da hemen sözlerine eklemiştir.⁴

Fuzuli, mahlasının iki zıt anlamı ihtiva etmesinden dolayı da etrafındakilerin dikkatini çekmeyi başarmıştır diyebiliriz. Ama her şeyden önemlisi bize bıraktığı birbirinden değerli eserleriyle büyük ilgi çekmiştir.

Fuzuli'nin doğum yeri ve yılı hakkında çeşitli görüşler vardır. Fuzuli'nin hakkındaki kaynaklar bu konuda çok eksik kalmaktadır. Ama bu bilgiler arasında 885/1480 yılında Kerbelâ'da doğmuş olabileceği doğruya daha yakındır denebilir.⁵

² İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifin*, c.II, s.79.

³ Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, s.805. Ancak aynı Katip Çelebi, Fuzuli'nin eseri *Matlau'l-İ'tikad*'dan bahsettiği bölümde onun vefatının 970 civarında olduğunu söyler. Bkz. *a.g.e.*, c.II, 1719. Fuzuli'nin hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Karahan, *Fuzuli Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*.

⁴ Halûk İpekten, *Fuzuli Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Akçağ yay., Ankara, 2011, s. 27.

⁵ Bkz. Muhammed Nur Doğan, *Fuzuli Hayatı-Sanatı-Eserleri*, s. 9. Ayrıca, Bağdatlı İsmail Paşa, Fuzuli'nin doğumunu 910 ölüm tarihini ise 975 olarak vermektedir. Bkz. *Hediyyetu'l-Ârifin*, c.II, s.79.

Fuzuli'nin doğum yeri hakkında ihtimaller arasında en güçlü yerler Bağdat, Hille ve Kerbelâ'dır. Tarihçi Gelibolulu Âli, Fuzuli'nin Bağdatlı olduğunu, Kınalızade ve Fuat Köprülü Hilleli olabileceğini, Riyazi ise Kerbelâ'da doğduğunu söylemişlerdir.⁶ Bağdatlı İsmail Paşa da onun doğum ve ölüm yeri olarak Kerbelâ'yı işaret etmiştir.⁷

Bu konu hakkında Gölpınarlı, şairin Türkçe divanının önsözünde Irak-ı Arab'da doğup büyüdüğünü, ömrünün tamamını burada geçirdiğini ve Kerbelâ'da doğduğunu hakkında Riyazi'nin verdiği bilgiyi güçlendirmektedir.⁸

Fuzuli bir şiirinde “Fuzuli oturduğum yer Kerbelâ toprağı olduğundan şiirime, nereye varırsa saygı göstermek gerektir. Ben bir kulum, şiirlerim altın değildir, gümüş değildir, inci değildir, la'l değildir, topraktır. Topraktır ama Kerbelâ toprağı” anlamında bir kıta vardır.⁹

Zaten Fuzuli, hem Türkçe hem de Farsça divanlarının mukaddimelerinde sadece Kerbelâ'dan söz ediyor. Bu da demek oluyor ki Fuzuli Kerbelâlıdır denebilir.¹⁰

Doğum yılı hakkında da doğum yeri gibi kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Ölümünden bahsederken görülecektir ki Fuzuli oldukça uzun süren bir hayat yaşamış, ihtiyar denecek yaşta (963/1556) ölmüştür. Sonra kendisi hayatta iken oğlunun üç dilde şiir yazabilecek kabiliyette yetişmesi de yaşlılığına ve uzun ömrüne bir delil sayılabilir.¹¹

Fuzuli'nin 1480 dolaylarında doğduğunu kabul edecek olursak onun çocukluk yıllarının Akkoyunlular, gençlik yıllarının Safeviler, yaşlılık yıllarının ise Osmanlı hakimiyeti altında geçtiğini söyleyebiliriz. Zira Fuzuli'nin yaşadığı Bağdat ya da o zaman ki adıyla Irak-ı Arap bölgesi sırasıyla Akkoyunluların, Safevilerin ve nihayet Osmanlıların kontrolünde olmuştur.

Fuzuli'nin yazdığı eserlerine bakıldığında iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Fuzuli'nin iyi bir eğitim aldığını Arapça, Farsça ve Türkçe dillerine

⁶ Bkz. Necmettin Hacıeminoğlu, *Fuzuli*, Türk Edebiyatı Vakfı yay., İstanbul, 2011, s.11.

⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetu'l-Ârifin*, c.II, s.79.

⁸ Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1961, s. I.

⁹ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı*, s. VI.

¹⁰ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı*, s. VI.

¹¹ Abdülkadir Karahan, *Fuzuli Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*, T.C. Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1995, s. 72.

hâkim olmasından da anlayabiliriz. Fuzuli'nin aldığı eğitimin yanı sıra kendi kendini geliştirdiğini söylememiz de yanlış olmaz. Zaten Fuzuli'nin 'Mevlana' diye anılması da âlim bir şair olduğunu göstermektedir.¹²

Fuzuli'nin ilk derslerini babası, Hille müftüsü Süleyman'dan daha sonra Rahmetullah adında bir hocadan ilim öğrendiği hatta bu hocanın kızına âşık olup, evlenmesi ile Fuzuli'nin şiire başladığı rivayetler arasındadır.¹³

Fuzuli'nin edebî bilimleri ünlü Azeri şair Habibi'den, Arapçayı da Rahmetullah'tan öğrendiği söylenir ama kaynak kitaplarda buna dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Fuzuli, hem dünya ilimlerini hem de manevi ilimleri tahsil etmiştir.¹⁴

Fuzuli, Türkçe divanının ön sözünde de anlaşıldığı üzere tefsir hadis gibi ilimleri bilmektedir. Hikmet, hendese gibi akli ilimlere de önem vermiştir. Ama bunun yanı sıra nücum ilmi, remil ilmi gibi bilgiler ona göre uydurma ve asılsızdır.¹⁵

Fuzuli'nin eserlerine baktığımızda devletin önemli mevkilerine sahip kişilere kasideler yazmış fakat onlardan beklediği alakayı maalesef görememiştir diyebiliriz.

Fuzuli'nin Bağdat'ın fethi sırasında orduyla birlikte oraya gitmiş Hayali Bey ve Taşlıçalı ile tanıştığı bilinir. Hatta şairin bir ara İstanbul'a geldiğine dair rivayetler de mevcuttur ama bunun kesinliğine kanıt belgeler yoktur. Zaten Türkçe ve Farsça divanlarının ön sözünde de hayatının bütününü Kerbelâ- Hille ve Bağdat civarında geçirdiğini Irak dışına yaşamı boyunca çıkmadığını belirtir. O dönem tezkireciler tarafından da Irak dışına çıktığı ile ilgili bir bilgi verilmemiştir.¹⁶ Ancak onun Osmanlı şairleriyle tanışması sebebiyle Osmanlı devletinde de tanınmaya başladığını söyleyebiliriz¹⁷ Yine, Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı fethettiğinde, Fuzuli'nin ona içinde "Geldi burc-ı evliyaya padişah-ı nâmdâr" mısrası olan meşhur kasidesini sunduğu bilinmektedir.¹⁸

¹² Bkz. Halûk İpekten, *Fuzuli Hayatı-Sanatı-Eserleri*, s. 25.

¹³ Bkz. Muhammed Nur Doğan, *Fuzuli Hayatı-Sanatı-Eserleri*, s. 9.

¹⁴ Bkz. Hacıeminoğlu, *a.g.e.*, s.12

¹⁵ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s.LXXVI.

¹⁶ Bkz. Hacıeminoğlu, *a. g. e.*, s.12.

¹⁷ Bkz. Karahan, *a. g. e.*, s.87.

¹⁸ Bkz. Hacıeminoğlu, *a.g.e.*, s.12

Gölpınarlı, şairin ömrünü nerede ve nasıl geçirdiğine dair kesin bir ifade olmamasına rağmen Farsça divanında, şöyle bir parçaya rastladığından bahseder; bu parça bize bu konuda ipucu olabilecek niteliktedir;

*Dürr-i sadef-i sıdk Cenâb-ı Müteveli
Kez re'y-i münîreş Atebâtest münevver*

*Ömrîst dimâg- ı dil-i sükkân-ı Meşâhid
Ez râyhâ-i mekrümet-î üst muatter*

*Pâkize-nihâdî ki dileşrâst hemîşe
Endişe-i gumhâri-i ovlâd-ı Peyember*

*Ferhunde-meâlî ki murâd-ı dü cihâniş
Der hidmet-i ovlâd-ı Rasûlest müyesser*

*Ârâyiş-i ma'mûri-i her merkad-i âli
Şud râtibe-i û sebab-î rütbe-i diger*

*Ey bâd eger fırsat-ı guftâr biyâbî
Der hidmet-i on zât-ı museffâ-yı mutahher*

*Ez mâ bireson bendegiy u arz kun in hâl
K'ey der heme câder heme fen ber heme server*

*Herçend ki der fazl u huner misl medarî (1)
Gâfil meşov ez nükte-guzârân-ı suhanver*

*Mâ hâk-nişînân-ı ser-î kûy-ı belâyîm
Mârâ netevantâştbeher sülfe berâber*

*Mâ âyinedârân-ı bed u nik-i cihânîm
Ger nîsti âgeh biguşâ dîde vu binger*

Ham yâfte der hidmet-i mâ kamet-i gerdun

Pur geşte zi âvâze-i mâ dehr serâser

Mâ râtime-hârân-ı der-î Âl-i Rasûlîm

Ömrîst ki in râtime dârim mukarrer

Mesdûd nekeşte der-i in râtime mârâ

Zonrûy ki hestim derin râtime der hor

Mâyîm pesendîde-i dovran be kanâat

*Pîrân-ı cüvan-baht u fakıyrân-ı tevangır*¹⁹

Yukarıdaki dizelerden hareketle şunları söyleyebiliriz; Bağdat'ta on iki İmamın yedincisi İmam Musa el-Kâzım'la torunu dokuzuncu İmam Muhammed-üt Takıyyü'l- Cevâd'ın, mezarları yan yanadır. Buraya Kâzımeyn türbesi denilmektedir. Sâmerîrâ'da ise onuncu İmam Aliyyü'n- Nakî ile oğlu ve on birinci İmam Hasan-ül-Askerî, aynı türbededirler. Askereyn denilen bu yerde On ikinci İmam Mehdiyy-i Muntazar'ın kaybolduğu Serdap da vardır. Buralara ise; "Atebât-ı âliyât" denir. Bu türbelere bakan kimse peygamber soyundan değilse eğer; hizmetçi derler, aldıkları paraya da râtime adı verilir.²⁰

Yukarıdaki parçaya döndüğümüzde ise Fuzuli, atebât-ı aliyâtın birinde maaşlı olarak çalışmaktadır. Geçimini onunla sağlamaktadır.²¹ Bu konuyla ilgili Fuzuli'nin Arapça divanındaki bir kıtasında, Necef'te Hz. Ali'nin türbesinde bir süre türbedarlık ettiği anlaşılmaktadır. Fakat düşmanlarının etkisiyle işinden uzaklaştırılmış ve bu işin tekrar kendisine verilmesi için Necef valisi Seyyid Muhammed Necefi' ye kaside yazarak ricada bulunmuştur. Buradan da anlaşılıyor ki Fuzuli fazla gelir getirmeyen önemsiz işlerde çalışmış ve geçim sıkıntısı yaşamıştır.²²

Fuzuli'nin geçim sıkıntısını anlatan satırlar ise şu şekildedir;

¹⁹ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s. X, XI.

²⁰ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s. XI.

²¹ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s. XII.

²² Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı ve Hasibe Mazıoğlu'ndan naklen, Haluk İpekten, *a. g. e.*,s.25.

*Bu fakr ilen ki râhatım durur müşkil
Bu hal ile ki benim dirliğimdürür dûşvâr*

*Meğer meded kıla ol pâdşâh-ı kişver-i ilm
Ki ilmidir kamu eşyâya vâkıf-ı esrâr*

*Şehî serîr-i Necef âftâb-ı evc-i şeref
Aliyy i âli-i a'lâ kasîm-i cennet ü nâr*

*Ümîd vâr ki bir şeme-î inâyet ilen
Müceddeden vere lûtfi teselli-î ben-i zâr... (1924-s.19-20)²³*

Fuzuli'nin yukarıdaki şiirinden şunları da çıkarabiliriz; Şair hala ümidi olduğunu bir lütuf, inayet beklediğini hatta Necef halkının sultanı Ali, medet etsin, demektedir. Ayrıca yukarıdaki şiir aslında Ali'ye değil, Necefli Muhammed'e sunulmuştur. Fuzuli yıllarca kapısında hizmet ettiğini ve bu zatın kendisine yardımcı bulunmazsa ehli İslâm'dan ikrah ederek, orada hizmete kemer kuşanmaktan vazgeçip Frenk diyarına gider, orada zünnar bağlanırsa şaşılmayacağını söylüyor ve af diliyor. Burada şairin nail olduğu ilk lütuftan mahrum kaldığı da anlaşılmaktadır.²⁴

Şairin bir ara maaşı kesilmiştir, fakat buna sebep nedir net olarak bilinmemektedir, ama;

*Gönül tâ vâr elinde câm-ı mey tesbîhe el urma
Namâz ehline uyma onlar ile durma ôturma (s.136-CCXLIV)*

Fuzuli'nin yukarıdaki örnekte olduğu gibi, bulunduğu hizmetle çok bağdaşmadığı görülen gazelleri vardır.²⁵ Kim bilir belki bu hizmetten bu yüzden uzaklaştırılmıştır.

Şairin maaşının, Safeviler döneminde kesildiği zannedilmektedir. Çünkü bu dönemde İbrahim Bey'e, Mehmet Paşa'ya yazdığı kasidelerde işsiz olduğunu ve durumunun kötü olduğunu anlatmaktadır.²⁶

²³ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s. XII.

²⁴ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s. XIV.

²⁵ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s. XVI.

Şair, maaşının kesilmesinden sonra Kerbelâ'ya gitmiştir. Kerbelâ'dan da Bağdat'a geçmiştir. İşte burada Kanuni Sultan Süleyman'a o meşhur kasidesini yazmıştır.²⁷

Peki Fuzuli söylediği gibi gerçekten geçim sıkıntısı çekiyor muydu? Bunu yine bir şiirinden kendisinden öğreniyoruz;²⁸

Azl kılmış benî amellerden

Âmil î kâr-hâne-î dünyâ

Kılmazam kâr u bâr-ı âleme meyl

Çekmezem azl ü nasb için gavga

Bana vermiş cihân kamu fakrin

Nola etsem cihâna istiğnâ

Sûretim fakr u siyretim mün'im

Hey'etim mûr u himmetim ankaa

Rif'at'î kadrîm iltimâs etmez

Ger Süleyman kılursa istiğnâ(1924-s.65-67)²⁹

Yukarıda ise Fuzuli hiçbir iş yapmadığını, bir köşede oturduğunu, yoksul ama ahlâk bakımından zengin olduğunu, kendi yağıyla kavrulduğunu belirtiyor.³⁰ Buradan anlaşılıyor ki aslında şair dediği kadar zarurette değildi.³¹

Fakat Fuzuli'nin Anadolu şairlerinin gördükleri saygı ve yaşadıkları rahat hayata imrendiğini hatta vatanı olan Bağdat'ı bırakarak Osmanlı ülkesine gitmek istediği şiirlerinden anlaşılabilir:

²⁶ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s. XVI.

²⁷ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s.XVII.

²⁸ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s.XVIII.

²⁹ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s.XIX.

³⁰ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s.XIX.

³¹ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s.XX.

*Fuzuli ister isen izdiyâd-ı rütbe-i akl
Diyâr-ı Rûm 'u gözet terk-i hâk-i Bağdâd et*³²

Fuzuli, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Beyazıd'e yazdığı mektupta da, Şehzade'nin yanına varmaktan başka bir isteği olmadığını, ama yol parası bulunmadığından bu isteğini yerine getiremediğini söylüyor. Ayrıca birçok beyitinde Bağdat, Kerbelâ gibi yerlerde değerinin bilinmediğini, Rum ülkesine ya da Tebriz'e gitmek istediğini söylemiştir.³³

Fuzuli'nin 75-76 yaşları yani yıl olarak 963/1556 civarında, yaşadığı dönemin bulaşıcı hastalıklarından olan veba (tâun) hastalığından ölmüştür. "Geçti Fuzuli" sözünün ebced değeri de bu tarihi göstermektedir. Fuzuli'nin ölüm yeri ve medfun olduğu yer konusundaki genel kanı Kerbelâ'dır.³⁴

Fuzuli'nin Kerbelâ'da Bektaşî tekkesinde Abdülmü'min Dede adlı birinin yanında gömülü olduğu rivayet edilir. Şairin Bektaşî olduğu, tekkede mumları yakma hizmetinde bulunduğu, ölünce de Abdülmü'min Dedenin yanına gömüldüğü rivayetini çıkaranlar Bektaşîlerdir.³⁵ Hatta Bektaşîler bu yüzden Fuzuli'yi kendilerinden sayarlar hâlbuki bu doğru değildir.³⁶

2. Fuzuli'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi ve Dini Durum

Fuzuli'nin yaşadığı zaman dilimindeki siyasi atmosfere göz attığımızda, (885/1480-963/1556) yetmiş altı yıllık ömründe Fuzuli'nin üç devlete tanıklık ettiğini görürüz. Zira şairin memleketi Irak sırayla Akkoyunlular, Safeviler ve son olarak da Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmiştir.

³² Fuzuli, *Fuzuli Divanı*, haz: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1961.s.29.

³³ İpekten, *a.g. e.*, s. 26.

³⁴ Bkz. Karahan, "Fuzuli" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı yay.,1996, c. XIII, s. 242.

³⁵ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s.XXI.

³⁶ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s.LXI.

Fuzuli'nin Akkoyunlu, Safeviler ve Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı yönetimi altında yaşamayı hayati kavraması ve hayatının şekillenmesi açısından önem taşır.³⁷

Safeviler ve Osmanlı, Irak'ın siyasi durumunun şekillenmesine en çok etki eden devletlerdir. Safeviler adını, esasen Sünni-Şafii bir zât olan Erdebil Tekkesi Şeyhi, Şeyh Safiuddîn Erdebili (735/1334)' den almıştır.³⁸ Safeviler öncesi bölgenin dini kültürel yapısını incelediğimizde ise karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır; İran Safeviler'e kadar beş ayrı devletin hükümlerini görmüştür. Bunlar; Moğol İhanlılar (1265-1335), sonra Celayirliler (1335-1393), Timur dönemi (1380-1405), Karakoyunlular (1408-1469), sonra da Akkoyunlular (1467-1508) İran topraklarında hüküm sürmüşlerdir. İran'ın Şiiliğe geçişi ise; Safevi devletinin kuruluşuna dayanmaktadır. Şah İsmail'in, yaptığı ilk iş, İsnâaşeriyye Şiiliğini devletin resmi mezhebi olarak ilan etmesi olmuştur. Bu dönemde halkın çoğunluğu Sünni'dir ve Şiilik halka dayatılmıştır. Yine Safevilerden önce Moğol işgali de aslında Şiiliğe ortam doğmasına sebep olmuş yine o dönemdeki tasavvufî hareketlerin de Şii karakterli olması bu şekilde olmasına fırsat vermiştir. Yine Şah İsmail Şiiliği yaymak amacıyla; ezana ilaveler yaptırmış, hutbeleri on iki imam adına okutmuş ve Şii Arap bilginleri İran'a getirmiştir. İşte bütün bu faaliyetleri Şah İsmail, İran'da Şiiliği yaymak için yapmıştır.³⁹

3. Fuzuli'nin Edebi Kişiliği

Fuzuli her şeyden önce kendi zamanının adamıdır. Bu yüzden şairlik anlamında onun dönemine bakarak onu değerlendirmek gerekir. Şair o dönemde diğer şairler gibi büyüklere kasideler yazmıştır. Ve onlardan kendisine yardımcı

³⁷ Bkz. Ümit Hassan, "Fuzuli Zamanı Hakkında Satır Başları", *I. Uluslararası Türk Dünyası Şair ve Yazarlar Sempozyumu- Fuzuli'nin Türk Kültür ve Dünyasındaki Yeri, Bildiriler Kitabı*, 28-31 Mayıs 2008, Yayıncı: Ömer Yaraşır, Mustafa Yeniasır, Selma Korkmaz, KKTC- Lefkoşa, Temmuz 2009. s. 9.

³⁸ Sünni-Şafii çizgideki Erdebil Tekkesi'nin Şah İsmail zamanında Şii-Safevi Devleti'ne dönüşüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, s.62-85.

³⁹ Doğan Kaplan, "Şiiliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevi dönemi Şiileştirme Politikaları", s. 1-3.

olmalarını arzu etmiştir. Ama yine de şairin gönül zenginliği bütün bunların üstündedir.⁴⁰

Fuzuli, mistik bir şairdir diyebiliriz. Bu dünyanın geçici fani olduğuna inanır. Fuzuli bir anlamda kaderci bir şairdir. Ona göre Allah'ın yazdığı yazıyı kimse bozamaz. Kötülüğün yaradılışa tâbi olduğunu söyler. Bir insanın yaradılışında kötülük küfrü varsa, bilgi öğrenmekle Müslüman olmaz.⁴¹ Bu konuya örnek olabilecek aşağıdaki beyittir;

*Câhil tabîatında mezaak-ı kemâl yok
Câhil fazîlet ehli ilê âşinâ değil*⁴²

Fuzuli kültürlü bir çevrede yetişmiş ve âlim bir insandır. Yaşadığı dönemdeki bütün ilimleri öğrenmek için çaba sarf etmiş bir şairdir. Fuzuli ilim olmadan yazılan şiirin zamanla unutulup gideceğine inanır. Fuzuli gençlik döneminde yazdığı aşk şiirlerinin gençlik hevesiyle yazdığını ve uzun ömürlü olmayacaklarını bildiğinden onları ilimle güçlendirmek gerektiğini düşünür ve harekete geçer. Devrinin bütün akî ve nakî ilimlerini öğrenir. Fuzuli'ye göre şiir, Allah'ın bazı kullarına verdiği bir lütuftur. Ona göre Allah, bu yeteneği her kuluna vermemiştir, en yakın peygamberlerine hatta Hz. Muhammed (sav)'e bile vermemiştir.⁴³

Fuzuli gençliğinde daha çok aşk şiirleri yazmış, daha sonraları ise akî ve nakî ilimleri öğrenmiş ve şiirlerine de bunu yansıtmıştır.⁴⁴ Gençlik döneminden sonra şiirlerinde tasavvufun etkileri vardır. Fakat şairin şiirdeki amacı tasavvuf değildir, yani tasavvuf yapmak için şiir yazmamıştır. Onun şiirdeki amacı yaşadığı devrin eksikliklerini, hissettiklerini edebî bir dille aktarmaktır.⁴⁵

Şair, hiçbir zaman kendini tasavvufa kaptırmış değildir. Bazı beyitlerinde ne kadar zevk düşkünü olduğunu söylemek mümkünse, bazı beyitlerinde de o kadar zâhid demek mümkündür. Bazı beyitleri sûfiyâne değil ama tasavvufu okşar gibidir.⁴⁶

Yukarıda değindiğimiz konuya örnek olarak şu beyitleri gösterebiliriz;

⁴⁰ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s.LXX.

⁴¹ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s.LXX, LXXI.

⁴² Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s. LXXI.

⁴³ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 28.

⁴⁴ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 28.

⁴⁵ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 30,31.

⁴⁶ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s.LIX.

Vâdi-î vahdet hakikatde makam-ı ıskdır
Kim muşahhas olmaz ol vâhide sultandan gedâ

Işk kilki çekti hat levh-î vücûd-ı âşika
*Kim olâ sâbt Hak ısbâtında nefy-î mâadâ*⁴⁷

Şair, birinci beyitte birliğin esasında aşk durağı olduğunu, çünkü orada sultanla yoksul arasında fark olmadığını söyler, ikinci beyitte ise aşk kalemi, âşıkın varlık levhine bir çizgi çekti demekle “Lâ ilâhe illallah” kelime-i tevhiddeki nefiy ve ispatı, “Lâ ve illâ” yı bildirmesi, ya da zamanında yaygın olan Hurûfiliği akla getirir de, Gölpınarlı’ya göre Yunus’ta ya da Nesîmî’de görülen inanışı ifade etmez.⁴⁸

Gölpınarlı’ya göre, şairin yukarıda bahsedilen yönü bir yana, Vahdet-i Vücudu benimsediğini söyleyenler, bunu destekleyecek tek bir beyit bile bulamamışlardır. Şairin eserlerinde daima kul ve Tanrı ayrıdır. Fuzuli de mecazi varlığı nefyetmek, her şeyi hak görmek gibi şeylere rastlanmaz.⁴⁹ Şair, Vahdet-i Vücut konusuna hiç değinmemiştir.⁵⁰ Hatta Ahdî, Fuzuli için, “İlmiyye tarikına” mensuptur demiştir. Fakat bu sözle hocalık yolu kastedilmiştir. Ahdî’nin bu cümlesinden onun bir tarikata dahil olduğunu söyleyemeyiz. Diyelim Ahdî böyle bir şey söylese, yani tasavvufun sistemleşen halinden doğan “tarikat”ı kastetmiş olsa bile, bu sadece bir sözden ibaret kalır. Fuzuli’nin Sûfi ya da mutasavvıf bir şair olması bir yana her hangi bir tarikata mensup değildir. Leyla vü Mecnun eserindeki sûfiyane aşk ise Nizâmî’den ve eserin esasında esinlenmedir.⁵¹

Fuzuli devrindeki kötülöklere göz yummuş ya da zevke dalıp olan biteni görmemiş bir şair değildir. İşe padişahlardan başlar. Bir zamanlar kendisinin de başvurduğu o yerin bir hiç olduğunu söyler. Ve yoksulluğu padişahlıktan üstün tutar.⁵² Fuzuli yaşadığı devrin karışıklıklarını, umutsuz dünya görüşünü ve yaşadığı yokluğu ve ıstırabı başarılı bir şekilde şiirlerinde yansıtmıştır. Gazellerinin hemen

⁴⁷ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı*, s.LIX.

⁴⁸ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı*, s.LIX.

⁴⁹ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı*, s.LX.

⁵⁰ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı*, s.LXII.

⁵¹ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı*, s.LXIII.

⁵² Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı*, s.LXXII, LXXIII.

hepsinde bu acıyı, ıstırabı görmek mümkündür. İşte bu yüzden Türk Edebiyatında defalarca yazılan Leyla vü Mecnun hikâyeleri arasında Fuzuli'nin ki en başarılı olanıdır çünkü Fuzuli bu konuyu yaradılışına ve yaşamına uygun görmüş ve bu yüzden başarılı olmuştur.⁵³

Fuzuli her şeyden önce halkın şairidir. Ve halkı incitenleri de sevmez. Bunu eserlerinde sık sık dile getirmiştir. Bu konuda şair şunları söyler; “Abıhayatın nasip olmasını istersen karanlıklar gibi sen de halkın ayıbını ört, güneş gibi herkesin ayıbını gösterme ki felek seni yücelttikten sonra yerlere salmasın. Herkesin makbulü olmıya cehdet, ehli olmadığın işin başına geçmekle övünme. Soy- sop, sana bir şeref verir, mal mülk sana bir mevki yapar sanma. Ay gibi eğretiyle bezenme, başkasından eğreti aldığın nur bile olsa kaldır, at yazıya” der. (s.189, kıt'alar XXXIV).⁵⁴

Fuzuli yaşadığı döneme dair her şeyi eserlerinde konu almıştır. Şair, ilmini yücelme vasıtası yapanlara ne kadar ehemmiyet vermezse halka kendini satan sûfilere de o kadar ehemmiyet vermez.⁵⁵ Bu konuya örnek olabilecek şiiri aşağıdaki gibidir;

*Doğruluğ ile iste uluvv-î makam kim
Geldikçe hâlinê vere devr-î felek revâc
Doğruluğ ile harflerê sadrdır elif
Yâ harfîni ayâğa bırakmıştır i'vicâc
Yâ ihtilâtı ile serîr oldu pâ-y-mâl
Baştâ makam duttu elif nusratiyle tâc
Doğrular ile gez ki senî ser-bülend ede
Eğrîler ile eyleme elbette imtizâc⁵⁶*

Fuzuli, teknik açıdan divan edebiyatının prensiplerine sadık bir şairdir. O eserlerinde, gazeli sonradan yazmaya başladığını belirtmektedir. Fuzuli makbul ve güzel olan gazelin; ‘insanların dilinin hemen alıştığı ve anlaşılması kolay olan gazeldir’ diye tarif etmektedir. Fuzuli, şiiri bir Allah vergisi olarak görür ve bilgiyle bu kabiliyetin artacağına inanır. Şiir zevkinin bambaşka bir âlem olduğunu söyler,

⁵³ Bkz. Haluk İpekten, “Edebî Kişiliği”, *Fuzuli-Yaşamı-Sanattı-Eserleri*, Engin yay. , İstanbul, 1997, s. 70.

⁵⁴ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz”, *Fuzuli Divanı*, s.LXXIV, LXXV.

⁵⁵ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz”, *Fuzuli Divanı*, s.LXXVII.

⁵⁶ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz”, *Fuzuli Divanı*, s.LXXVII, LXXVIII.

şiiirle iki dünyayı idare etmenin zor olduğunu belirtir. Yine de şiiirin zor olmasına rağmen kendisi şairdir ve şair olduğuna ciddi bir şekilde inanır. Divan mukaddimesinde daha çocuk yaştaiken şöhretinin yayıldığını hatta bir kıtasında da kendini taklit edenlerin olduğunu belirtmektedir.⁵⁷

Fuzuli esasen şöhretini içliliğine, lirizme ve Azeri lehçesine borçludur diyebiliriz.⁵⁸ Bütün tezkirecilerin övgüyle söz ettikleri Fuzuli'nin şöhreti, kendi yaşadığı çağından başlayarak, zamanımıza kadar, Çağatay, Âzeri ve Türkiye lehçelerinin kullanıldığı yerlerde yayılmıştır.⁵⁹

Fuzuli, Türkçe şiiirin güçlüğünden fakat bir şekilde bu güçlüğü kolaylaştıracağına inanır. Fuzuli'nin Türkçesine baktığımızda tam bir Âzeri Türkçesidir. Şiiirlerinde sıkça Çağatayca kelimelere rastlanmaktadır. Buna hemen bir örnek verelim; *Dûstlar hem nâle vü feryâd kılasam ayb imes (değildir, olmaz).*⁶⁰

Fuzuli, divan edebiyatının sanat anlayışına ve kurallarına uymak mecburiyetinde olan bir şair olarak edebiyatın herkes tarafından ortaklaşa kullanılan biçim, söz, konu kalıpları arasında kendi kişiliğini korumuş ve kendine özgü bir üslup sahibi olmayı başarabilmiştir. Zaten Fuzuli'nin tezkireciler tarafından beğenilen başarısı da bundan kaynaklanmaktadır. Fuzuli, sözcüklerin dizilimi, anlam ve ses ilişkileri konusunda usta bir şairdir. Yazdığı dizelerdeki kelimelerin yerini değiştirmek imkânsızdır.⁶¹

Fuzuli'nin şiiirlerini incelediğimizde o her şeyden önce bir aşk şairidir. Bu aşk maddi ve beşeri aşktan başlayarak, ilahi, tasavvufî aşka doğru gittiği gözlenmektedir.⁶² Şiiirinin bir diğer özelliği de şiiirlerinde manzumu çok iyi bir biçimde kullanabilmesidir. Fuzuli'nin beyitlerinde ilk bakışta hemen anlaşılabilir bir anlam vardır, ama beyit üzerinde düşünülduğünde anlamı derinleşir. Beyitlerinin kolayca anlaşılması sebebiyle de Türkçe konuşulan her yerde Fuzuli okunmaktadır.⁶³

⁵⁷ Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, "Fuzuli ve Şiiiri Üzerine Düşünceler-Fuzuli'nin Şiiiri", *Fuzuli-Yaşamı-Sanati-Eserleri*, Engin yay. , İstanbul, 1997, s. 46,47.

⁵⁸ Bkz. Gölpınarlı, "Fuzuli ve Şiiiri Üzerine Düşünceler-Fuzuli'nin Şiiiri", ,s. 48.

⁵⁹ Bkz. Cevdet Kudret, "Fuzuli-Sanati" *Fuzuli-Yaşamı-Sanati-Eserleri*, Engin yay. , İstanbul, 1997, s.64.

⁶⁰ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s.LXXIX, LXXX.

⁶¹ Bkz. Kudret, *a.g.e.* , s. 63.

⁶² Bkz. İpekten, "Edebi Kişiliği", *Fuzuli-Yaşamı-Sanati-Eserleri*, Engin yay. , İstanbul, 1997, s.67.

⁶³ Bkz. İpekten, *a.g.e.*, s. 70, 71.

Fuzuli şiirlerinde daha çok aşk, ayrılık, acı gibi konularının yanı sıra ehl-i beyte duyduğu derin sevgisinden ve özleminden de bahsetmiştir. Şiirlerinde ehlibeyt sevgisini işlemede, aslında yaşadığı devirden etkilenmesinin de payı olduğunu söyleyebiliriz. Fuzuli daha önce bahsettiğimiz gibi Irak bölgesinde doğup hayatını orada devam ettirmiştir. İnsanın doğup büyüdüğü çevreden etkilenmesi kadar doğal bir şey tabii ki düşünülemez.

Fuzuli, Irak bölgesi Türkmenlerinden idi ve burada Azeri Türkçesi konuşuluyordu. Bu da tabii ki şiirlerine aksetmiştir. Bununla birlikte Fuzuli'nin şiir dili Osmanlı Türkçesine de uzak sayılmaz. Fuzuli'nin hem Azeri hem de Anadolu'da sevilmesi bundan dolayı olabilir.⁶⁴

Fuzuli'nin Türkçe, Arapça ve Farsça divanı vardır. Bu da demek oluyor ki Fuzuli bu üç dili de iyi bilmektedir ki bu üç dilde eserleri mevcuttur. Zaten Fuzuli'nin İslâm dünyasının büyük bir alanında tanınması da üç dilde de şiir yazmış olmasıyla açıklanabilir. Arapça şiirleri vasat olmasına karşın Farsça ve özellikle de Türkçe yazmış olduğu şiirleri Fuzuli daha hayatta iken ona ün kazandırmıştır.⁶⁵

Fuzuli'nin Arapçaya olan vukufuyla ilgili Muhammed Tancî ise biraz farklı bir görüştedir. Ona göre Fuzuli, Arapçayı zamanındaki dinî ilimleri bilen bir kimsenin bu dile vâkıf olduğu kadar bilmektedir. Yoksa o asla bir Arap şairi ve edebiyatçısının bilgi seviyesinde değildir. O bakımdan Fuzuli'nin Arapça bilgisi mensur eserler için yeterliyken şiir yazmak için kâfi değildir ve onun Arapça kasideleri “iyi şiir” vasfına sahip değildir.⁶⁶

4. Fuzuli'nin Eserleri

Fuzuli hayatı boyunca daha önce de bahsettiğimiz gibi Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere üç dilde birçok eser kaleme almıştır. O, sadece şiirleriyle değil mensur eserleriyle de tanınmıştır. Eserlerini yazdığı dillere göre şöyle tasnif etmek mümkündür.

⁶⁴ Bkz. Karahan, “Fuzuli,” s. 242.

⁶⁵ Bkz. Karahan, “Fuzuli,” s. 242.

⁶⁶ Muhammed Tancî, “Önsöz”, *Matlau'l-İ'tikâd*, s.XII-XIII.

a. Türkçe Eserleri

Fuzuli'nin Türkçe yazdığı eserler; *Divan*, *Beng ü Bâde*, *Leyla vü Mecnun*, *Kırk Hadis*, *Su Kasidesi*, *Şikâyetnâme*, *Hadikatu's-Süeda* ve *Mektuplarıdır*. Bunlardan *Hadikatu's-Süeda* ve *Mektuplar* adlı eserleri mensur diğerleri manzum tarzındadır. Şimdi bu eserler hakkında bilgi verelim. Fuzuli Türkçe eserlerini Azeri lehçesiyle yazmıştır.

Türkçe Divan: Fuzuli'nin bu divanında; gazeller, mersiyeleler, tevhidler ve na'atlar yer almaktadır. Ayrıca önemli bir özelliği de divanda mensur bir mukaddime olmasıdır. Bu mukaddime Fuzuli, kendi hayatına dair bilgiler vermektedir.⁶⁷ Buna göre Fuzuli, şiire daha çocuk yaşta iken başladığını ve ilk başladığı sıralarda aşk şiirleri yazdığını fakat gençlik hevesiyle yazılan bu şiirlerin uzun ömürlü olmayacağını bu yüzden ilimsiz şiirin olmayacağını düşündüğünü ifade eder. Önsözünde ise Irak'ta çorak topraklarda yetiştiği için şiirlerinin küçümsenmemesini istemektedir, altının da toprakta bulunmasıyla parlaklığından ve değerinden bir şey kaybetmediğini söyler. Şiirlerinde Osmanlı ve Çağatay şairlerinin eserlerindeki süslü anlatım bulunmazsa kendisinin mazur görülmesini istemiştir. Fuzuli'nin bu eserinde ara ara manzum parçalar da yer almaktadır. Fuzuli'nin Divanı'nın, Türkiye ve Avrupa kütüphanelerinde ve yine özel kütüphanelerde pek çok yazma nüshası mevcuttur. Sadece İstanbul kütüphanelerinde altmıştan fazla nüshası vardır. Bu yazmalar içinde İstanbul Üniversitesi Kitaplığı'ndaki 979, Ankara Genel Kitaplığı ile Konya Genel Kitaplığı'ndaki 984 tarihli yazmalar, Leningrad'daki 997'den önce yazılmış Külliyyat içindeki Türkçe Divan en eski ve en güvenilir olanlarıdır. Divan ilk kez hicri 1244 yılında Tebriz' de basılmıştır. Bundan sonra Tebriz, Bakü, Taşkent, Kahire ve İstanbul'da birçok kez basılmıştır. Bunlardan bazıları Külliyyat-ı Divan-ı Fuzuli adındadır. Yazmalar karşılaştırılmadan basıldığı için Divanlar, ya nüshaya dayandıkları için ya da önceki bir baskıya dayandıkları için eksiklikler ve yanlışlar vardır. Fakat son yıllarda yazmalar karşılaştırılarak güvenilir baskılar yapılmıştır. Bunlar arasından Abdülbaki Gölpınarlı, Ali Nihat Tarlan ve Kenan Akyüz ve arkadaşlarının hazırladıkları Divanlar sayılabilir.⁶⁸

⁶⁷ Bkz. Doğan, *a. g. e.*, s. 18.

⁶⁸ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 38,41,42.

İstanbul'da, 1852'den itibaren, Arap harfleriyle on beş Tebriz'de 1247 hicrî'den itibaren üç, İran'da bir, Mısır'da hicrî 1254 ve 1256'da iki defa, Taşkent'te 1311 hicrîde bir defa basılmıştır.⁶⁹

Divan; Fuzuli'nin önsözü, gazeller, terkipler, rubâiler, kıtalardan meydana gelmiştir. Önsözde Fuzuli, şiirin kendi başına ayrı bir ilim olduğundan bahsetmiş, Ancak Allah'ın yardımıyla şiir yazılabileceğinden ve bu arada Hz. Peygamber'in şiirle ilgili hadis-i şerifine de değinmiştir. Divanında 300 civarında gazeli mevcuttur ve gazel alanında başarılı bir şairdir demiş olsak abartmayız. Fuzuli gazellerinde bir çok konuyu ele almıştır. Bu konulara birkaç örnek verecek olursak; ülkenin yönetiminden, yönetimdekilerin halka karşı tutumundan, aşktan, ayrılıktan, eziyetten, acıdan gibi daha pek çok konuyu şiirlerinde işlemiştir.

Beng ü Bâde: 440 beyitten oluşan küçük bir mesnevidir. Beng ü Bâde'nin başında kısa birer tevhid, münâcât, na't ve Hz. Ali medhiyesinden sonra Şah İsmail için yazılmış bir mehdiye mevcuttur. Sonra ise hikâye kısmı gelir. Beng ü Bâde, Türkçe Divan yazmalarında ve Külliyyat baskılarında vardır. Şu an en iyi yayını ise Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından yapılmıştır.⁷⁰

Fuzuli'nin bu eserinde yaşadığı dönemdeki siyasi ve mezhebî çekişmeyi anlatan ayrıca onun inanç bakımından eğilimini gösteren eserlerinden biridir. Fuzuli bu eserini Bağdad'ı ele geçirdiğinde Şah İsmail'e takdim etmiştir. Bu eser afyon ve şarabı temsil eder. Beng afyonu, bade ise şarabı sembolize eder. Aslında bu eser Şah İsmail ve II. Beyazıd'ı anlatır. Beng, II.Beyazıd'ı; bade ise Şah İsmail'i temsil etmektedir. Eserin sonunda bade benge galip gelir, yani Şah İsmail, II. Beyazıd'a galip gelmiştir.

Leyla vü Mecnun:

Tarihine düştüler muvafık

Bir olmak ile ol iki aşık

Yukarıdaki beyitten anlaşıldığı üzere Fuzuli bu eserini 942 hicride (1535-6), 940'dan sonra (1533-4) Bağdad'a Beylerbeyi olan ve 951'de (1544-5) Yemen'de öldürülen Üveys Paşa adına yazmıştır.⁷¹

⁶⁹ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı* s. XC.

⁷⁰ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 49, 50, 51.

⁷¹ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı* s. XCVI.

Fuzuli'nin Türkçe Divan'ı kadar meşhur olan bir eseri de Leyla vü Mecnun adlı eseridir. Mesnevi tarzında yazılmış, konusu çölde geçen hüznü dolu bir eserdir. Fuzuli bu eserinde ıstıraba yatkın olan bir konuyu anlattığı için başarılı olmuştur. İlk baskısı 1264'te yapılmış, Tebriz, Taşkent, Kahire ve İstanbul'da birçok defa basılmıştır. Vasfi Mahir Kocatürk, Leyla vü Mecnun'u nesir olarak bugünkü dile çevirip yayınlamıştır. Karşılaştırmalı bir baskısı da Necmeddin Halil Onan tarafından 1955 yılında yapılmıştır.⁷²

Leyla vü Mecnun hikâyesi, İslam edebiyatında birçok şair tarafından çokça üzerinde çalışılmış bir konudur. Yıllarca ilgiyle okunmuş ve okunmakta olan bir konudur. Hikâye Arap yarımadasında yüzyıllar boyunca yaşayan hikâye hicri I. yüzyılda Âmiri kabilesinden Kays b. el-Mülevvah adlı bir şairin amcasının kızı Leylâ binti Mehdî b. Sa'd için söylediği aşk şiirleri ile gelişmiştir.⁷³

Fuzuli'nin Leyla vü Mecnun'u ilk bakışta beşeri bir aşk hikâyesi gibi görülmeye başlanmıştır. Eser 3000 küsür beyitten oluşur. Fuzuli hikayeyi hemen anlatmaya başlamamış, konuya yavaş yavaş giriş yaptığı görülür. Konuya uzunca bir giriş kısmı göze çarpar. Girişte Allah'a övgülerde ve dualarda bulunur. Yüce yaratıcıya yazdığı kasideler mevcuttur. Ayrıca Hz. Peygamber'den ve onun özelliklerini ve bir takım mucizelerini anlatan kasidelere yer vermiştir. Yine giriş kısmında devrin padişahı Kanuni için yazılmış bir kaside ve Sakiname yer aldığı görülür. Fuzuli hikayeyi konu konu anlatmıştır. Bu eserde öne çıkan isim Leyla'dır. Mecnun'un Leyla'ya duyduğu aşk anlatılır. Ama bu aşk daha sonra yaradana duyulan hakiki aşka dönüşür.

Kırk Hadis: Bu eser tercüme bir eserdir. İran ve Türk Edebiyatında sıkça rastlanılan bu eser Kırk Hadis tercümelerinden biridir. Fuzuli bu tercümeyi İran şairlerinden Molla Cami'nin Tercüme-i Hadis-i Erba'in'inden yapmıştır. Mensur bir mukaddime ile başlar. Eserin sonunda da tek kıtadan oluşan bir hatime yer alır.⁷⁴

Su Kasidesi: Fuzuli'nin Türkçe Divan'ında yer alan na'ttır. Bilindiği gibi İslam edebiyatında na't, Hz. Muhammed (sav)'e çeşitli şekillerde övgülerde bulunma

⁷² Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 42.

⁷³ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 43.

⁷⁴ Bkz. Doğan, *a. g. e.*, s. 27.

sanatıdır. Fuzuli'nin bu na'tı suya söylenmiştir, suyun tek bir amacı vardır o da Hz. Muhammed'in kabrine ulaşmaktır.⁷⁵

Şikâyetnâme: Asıl ismi *Nişancı Paşa Mektubu* olarak bilinen küçük bir eserdir. Fuzuli bu eserini alaycı bir dille yazmıştır. Daha önceleri bu mektubun Nişancı Mehmed Paşa'ya yazıldığı sanılıyordu. Fakat Tahir Olgun, 1936'da yazdığı *Fuzuli'ye Dair* adlı eserde mektubun Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye yazıldığını ispat etmiştir.⁷⁶ Kanuni Sultan döneminde Fuzuli'ye maaş bağlanmış fakat Fuzuli her nedense bir türlü bu maaşı alamamış ve bunun üzerine bu Şikâyetnâme'yi kaleme almıştır.⁷⁷

Fuzuli'nin bu eserleri haricinde Risale-i Muammeyat ve Hz. Ali Divanı isimlerinde iki tane daha Türkçe Manzum eseri vardır. Risale-i Muammeyat, adlı eseri tek nüshası Bursa Kütüphanesinde bulunmaktadır. 73 yapraktır. Bu eser Kürkçüoğlu tarafından 1949'da Dil Tarih-Coğrafya Fakültesinde yayınlanmıştır.(c. VII, sayı: 1).⁷⁸

Hadikatü's-Süeda: İslam tarihine damgasını vuran, Müslümanların kanayan yarası Kerbelâ olayını anlatan bir eserdir. Hz. Hüseyin'in çektiği acılar ve şehit edilmesini anlatır. Bu olay dolayısıyla her yıl olayın gerçekleştiği tarihte özellikle Şiiler ve bazı Sünniler bu olayı anmak için mersiyeler okurlar, bu eserde bu geleneğin sonucunda meydana çıkmış eserlerden biridir.⁷⁹ Bu eserin ortaya çıkması şöyle olmuştur; Fuzuli, İranlı yazar Hüseyin Vâiz Kâşifi'nin (ö.910/1505) Kerbelâ Olayı'nı anlatan *Ravzatu'ş-Şuhedâ* isimli eserini çevirmeye başlamış, ancak bu eser kendi şiirleri ve üslubu ile daha farklı bir hal almış, çeviri olmaktan çıkmıştır.⁸⁰

Zaten Fuzuli de eserinin önsözünün sonlarına doğru bunu belirtmiştir. *Kitabu Ravzatu'ş-Şuhedâ, Şehitler Bahçesi Kitabı*'dır demiştir. Ve bu eseri esas alarak bu kitaptaki ilgi çekici olayları inceleyerek ve eklemeler yaparak bir eser meydana getirdiğini söylemektedir.

⁷⁵ Bkz. Murat Tuncel, "Fuzuli'nin Su Kasidesi", s.12.

⁷⁶ Bkz. Hacıeminoğlu, *a. g. e.*, s. 27.

⁷⁷ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 57.

⁷⁸ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s. C.

⁷⁹ Bkz. Doğan, *a. g. e.*, s. 24.

⁸⁰ Bkz. Fahir İz'den naklen, Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, s.95.

Başka bir açıdan bakıldığında bu eserde Allah iyilere acı çektirir, onların bağlılıklarını ve sevgilerini ölçmektedir.⁸¹

Eser mensur bir eser olmasına rağmen manzum kısımlar da vardır. Bu eser şairin en önemli ve meşhur eserlerinden biridir. Bu eser özellikle Fuzuli'nin mezhebî eğilimi konusunda bize fikir vermesi açısından önem arz eder.

Bu eser on bir bölümden meydana gelmiştir. Bu bölümlerdeki konular şiirlerle anlatılmıştır. Bu bölümlerde yer alan konular ise şu şekildedir; Birinci bölüm de kendi arasında sekiz fasıldan oluşmaktadır. Bu fasıllar Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yakup, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Eyyüp, Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahya'dan bahsetmektedir. Birinci kısımda Fuzuli adı geçen peygamberlerin yaşadıklarından kısaca söz etmiştir. İkinci bölümde ise Hz. Peygamber'in çektiği sıkıntılar üç fasıl halinde anlatılmıştır. Üçüncü bölüm ise bir fasıldır ve Hz. Peygamber'in vefatından bahseder. Dördüncü bölüm Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın vefatından bahseder. Beşinci bölüm Hz. Ali'nin vefatını, altıncı bölüm, Hz. Ali'nin Hasan'nın vefatını, yedinci bölüm Hz. Hüseyin'in Medine'den Mekke'ye gittiğini anlatır. Sekizinci bölüm Müslim Akiyl'in vefatını anlatır. Dokuzuncu bölümde Hz. Hüseyin'in Mekke'den Kerbelâ'ya hareketinden bahseder. Onuncu bölüm ise bir çok olayın anlatıldığı iki fasıldan oluşur. Birinci fasılda Kerbelâ'da şehit olanlardan ikinci fasılda ise Hz. Hüseyin ve evlatlarının şehit oluşlarını anlatmaktadır. Bu bölüm eserin ana konusunu oluşturmuştur. Şair, Kerbelâ Olayı'nı anlatırken duygu olarak üzüntüyü işlediği görülür. On birinci bölümde de Ehl-i Beyt kadınlarının Kerbelâ'dan Şam'a gidişlerini ele almıştır ve bu kısımda bir de münacat yer almaktadır. Münacat kısmına baktığımızda da Kanuni Sultan Süleyman'dan epeyce bahsetmesi ve ona övgülerde bulunması dikkatleri çeker.⁸²

Mektuplar: Fuzuli'nin bir şekilde bazı önemli şahıslara yazdığı mektuplardır. Bunlardan sadece beş tanesi günümüze kadar gelebilmiştir. Bu mektuplardan birisi yukarıda Şikâyetnâme adıyla bahsi geçen Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi'ye gönderilendir. Fuzuli'nin Şikâyetnâme'den daha başka yazdığı mektupları da vardır. Fakat şair, bunları bir eser gibi bir araya toplamış mıdır?

⁸¹ Bkz. Cemil Yener, *Fuzuli'nin Dünyası*, Toker matbaası, İstanbul, 1996, s. 89.

⁸² Bkz. Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s.17, 18.

bilinmez. Ancak Leningrad'daki külliyyat içerisinde, farklı mecmualarda şairin diğer mektuplarına da yer verildiği görülmektedir.⁸³

Fuzuli'nin Şikayetname'den başka Musul Mir-livası Ahmet Bey'e, Kadı Alaeddin'e Bağdat valisi Ayas Paşa'ya, Kanuni'nin oğlu Bayezıd'a yazdığı mektupları da vardır.⁸⁴

b. Farsça Eserleri

Fuzuli'nin yazdığı Farsça eserleri; *Divan*, *Sâkînâme (Heft Câm)*, *Hüsn-ü Aşk*, *Enîsu'l-Kalb*, *Rind ü Zâhid* ve *Risâle-i Mu'amma'dır*. Fuzuli'nin bu eserlerinden *Divan*, *Sâkînâme (Heft Câm)*, *Hüsn-ü Aşk*, *Enîsu'l-Kalb* Farsça manzum eserleridir. Diğerleri de Farsça mensur eserleridir. Biz sırayla öncelikle manzum, sonra mensur eserlerinden bahsedeceğiz.

Farsça Divan: Fuzuli'nin yaşadığı çevrede Farsça, itibarlı bir dildi. Daha küçükken Farsça ve Arapçayı öğrenmiştir. Farsçada da üstad olduğunu bu eseriyle göstermek istemiştir. Bu divanın da İstanbul ve Avrupa Kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunmaktadır. Leningrad Asya Müzesindeki külliyyatın içinde de bir nüshası bulunmaktadır. Bu konuda uzman olan kişilere göre, şairin Farsça divanındaki şiirleri, Türkçe divanındakilere göre zayıftır.⁸⁵

Üniversite kütüphanesinde Farsça eserler kısmında kayıtlı olan eser XVII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilmektedir. Yazı şekli ve kağıdı Fuzuli dönemine ait olduğunu göstermektedir. Bu eserin başında sonunda ve ortasında eksiklikler vardır. Başındaki ve sonundaki eksiklikleri Farsça bilmeyen biri yazıp tamamlamıştır. Bu nüshadaki eksikliklere rağmen 433 gazel, bir mesnevi, bir terci', 40 kıt'a, meşhur Sakiname, 103 rubai, bir de Hekimbaşına yazıldığı sanılan kaside yer almaktadır.⁸⁶

Fuzuli'nin bu divanı da mensur bir mukaddime ile başlar. Fuzuli bu eserinde şiirin gökten indirildiğini, şiir yazmak için birçok malzemeye ihtiyaç olduğunu ve bunları elde etmenin yolunun da ilim öğrenmekten geçtiğini belirtir. Şair bu eserinde, Sultanlara yakın olmanın, başkalarının kıskançlıklarıyla uğraşmaktan başka bir şey

⁸³ Bkz. Hacıeminoğlu, *a. g. e.*, s. 27.

⁸⁴ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı* s. CI.

⁸⁵ Bkz. Doğan, *a. g. e.*, s. 22, 23.

⁸⁶ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s. XCIII.

yaramadığını söyler. Şair, yaşadığı toprakların şiirine ilham kaynağı olduğunu belirtir. Ayrıca Fuzuli neden bu mahlası seçtiğini yine bu eserinde belirtir.⁸⁷

Gölpınarlı'ya göre, Fuzuli Farsça divanında mezhebinin Şia olduğunu belli etmiştir.⁸⁸

Enîsu'l-Kalb: Bağdatlı İsmail Paşa bu eserin ismini *Enîsu'l-Kulûb* olarak vermektedir.⁸⁹ Fuzuli bu eserini, Hâkânî'nin *Bahru'l-Ebrar* adlı eserini örnek alarak kaleme almıştır.⁹⁰ Eser 134 beyitten meydana gelen uzun bir kasidedir. Bu eserde Fuzuli, hayata dair fikirlerini ve dünya görüşünü belirtir. Konuşmanın, söz söylemenin insanı hayvandan ayıran en önemli özellik olduğunu ve ilim ve irfanın insan için mutlak surette bir gereklilik olduğunu belirtir. İkiyüzlü insanları eleştirir ve devlet büyüklerine yakın olmanın zararlarını anlatır.⁹¹

Şair, eserinin sonunda eserini Sultan Süleyman dergâhına gönderdiğini söylemektedir. Bu eser, 1941 yılında Cafer Erkılıç tarafından Türkçe tercümesi ile beraber yayınlanmıştır.⁹²

Fuzuli eserinde belirttiği üzere Rum ülkesine, Sultan Süleyman'ın hüküm sürdüğü ülkeye yani İstanbul'a o ülkede yayılmasını istediği için göndermiştir. Fakat Fuat Köprülü'nün dediği gibi bu kaside aslında İstanbul'a gitmemiş fakat İstanbul'a gideceği ve padişah tarafından görüleceği sanılarak, istenerek nazma çekilmiştir. Tabi şair bunun üzerine hüsrana uğramıştır. Bunun üzerine 'Şikayetname' eseri bu devrin mahsulü olarak ortaya çıkmıştır.⁹³

Heft Cam: Eser otuz sekiz beyitlik bir mukaddime ve yedi bölümden oluşur. Şair, bölümlerin her birinde farklı bir müzik aleti ile konuşur. Bu eserinde Fuzuli'nin mitoloji, tasavvuf ve musikiden anladığı çok net anlaşılır.⁹⁴

Rind ü Zahid: Fuzuli'nin mistik bir şekilde ele aldığı eseridir. Bu eserde şair, bir nevi dünya görüşünü bildirir.⁹⁵ Bu eserinde Fuzuli Rind ve Zahid arasında geçen hikâyeyi anlatır. Rind oğul, Zahid ise baba rolündedir. Baba oğlunun

⁸⁷ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 61.

⁸⁸ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı* s. XCIV.

⁸⁹ İsmail Paşa, *Hediyetu'l-Ârifîn*, c.II, s.79.

⁹⁰ Bkz. Doğan, *a. g. e.*, s. 28.

⁹¹ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 66.

⁹² Bkz. Hacıeminoğlu, *a. g. e.*, s. 26.

⁹³ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s. XCIX.

⁹⁴ Bkz. Doğan, *a. g. e.*, s. 25.

⁹⁵ Bkz. Doğan, *a. g. e.*, s. 25.

davranışlarından ve fikirlerinden memnun değildir, ona sürekli öğütler verir, şiir yazmasından, başıboş dolaşmaktan vazgeçmesini ister, zühd ve takvanın güzelliklerini anlatır, oğlu ise babasının fikirlerini çürütmeye çabalar.⁹⁶

Bu eserin nüshaları, Türkiye ve Avrupa’da mevcuttur. Eser, Üsküdarlı Sâlim Efendi tarafından *Muhâvere-i Rind ü Zâhid* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. (İstanbul 1285. 135 s.) Bu çevirinin dili ağırdır, eserde manzum parçalar olduğu gibi bırakılmıştır. Son yıllarda Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından kısa bir önsöz eklenerek, dört yazma nüsha karşılaştırılarak yayınlanmıştır. (Rind ü Zâhid Ankara 1956. 15+84 s.)⁹⁷

Muhâvere-i Rind ü Zâhid, karşılıklı konuşma şeklinde tertip edilmiş olup, eserde Farsça 61 kıta, 66 rubai, 1 mesnevi, 4 beyit, 1 mısra yer alır, Türkçe olarak ise; 3 beyit, 2 mısra yer almaktadır.⁹⁸ Fuzûlî’nin Rind ü Zâhid’inde ise toplam 75 rubai, 54 kıta, toplam 18 beyitlik 4 mesnevi, 3 beyit ve 1 mısra yer alır.⁹⁹

c. Arapça Eserleri

Fuzulî’nin Arapça eserlerini ise şu şekilde sıralayabiliriz; *Divan ve Matlaü’l-İtikâd’dır*. *Divan*, Arapça manzum eseri, *Matlaü’l-İtikâd* ise Arapça mensur eseridir.

Arapça Divan: Bu eser hakkında kaynaklar abartılı ve farklı bilgiler vermişlerdir. Örneğin; *Osmanlı Müellifleri* adlı yapıtın yazarı Bursalı Tahir, tezkireci Sâdikî’ye dayanarak, 30 bin beyitlik bir Arapça divanı olduğunu söyler fakat 30 bin beyit zaten şairin 3 divanındaki şiirlerinin toplamı kadardır.¹⁰⁰

Bu eser yakın zamana kadar ortaya çıkmamıştır. Leningrad kitaplığında bulunan 977/1589 yılından önce yazılmış bir külliyatta yazmasında bu eserde ortaya çıkmıştır. İlk defa Berthels, 1930 yılında Sovyet Bilimler Akademisi Mecmuasında yayınlanmıştır. Berthels’e göre bu eser 470 beyitten oluşan küçük bir divandır.

⁹⁶ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 67.

⁹⁷ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 68.

⁹⁸ Bkz. Nurgül Sucu, “Salim ve Muhâvere-i Rind ü Zâhid Adlı Eseri” www.tubar.com.tr. Erişim Tarihi:22/12/2012.

⁹⁹ Bkz. Nurgül Sucu, “Sâlim’in Rind ü Zâhid Tercümesinin Fuzûlî’nin Rind ü Zâhid’i ile Mukayesesi” www.turkiyat.selcuk.com.tr. Erişim Tarihi:22/12/2012.

¹⁰⁰ Bkz. Hacıeminoğlu, *a. g. e.*, s. 23.

Eserde Hz. Muhammed (sav) ve Hz. Ali için yazılmış kasideler vardır.¹⁰¹ Hz. Peygamber hakkında yedi, Hz. Ali hakkında üç medhiye bulunmaktadır.¹⁰²

Matlaü'l- İtikad: Bu eserden ilk defa Kâtip Çelebi söz etmiştir. Ona göre bu eser kelami konularla ilgili olup Fuzuli anlatmak istediği konuları felsefeciler (hukemâ) ve İmamiyye mezhebine göre işlemiştir.¹⁰³ Fuzuli'nin bu eseri de uzun süre ele geçmemişti, yine bu eserde Leningrad külliyyatı içinde ortaya çıkmış, elli iki yapraktan oluşur. Eserde insanın başlangıcını ve sonunu, nereden gelip nereye gideceğini bilmesiyle inancı oluşacak ve gerçekleri anlayarak Tanrı'ya ulaşacağını anlatmaktadır.¹⁰⁴

Fuzuli'nin bu eserini Leningrad Şarkiyat Enstitüsü'ndeki bilinen tek nüshasına dayanarak 1962 yılında önsöz ve notlarla yayınlayan Muhammed b. Tâvî et-Tancî'ye göre Fuzuli'nin Şiiliği maruf olduğu halde bu kitabında kendi mezhebine hiç atıfta bulunmamasının sebebi, bu kitabı telif ettiği dönemde Bağdat'ta Sünni Osmanlı Devlet idarecilerinin hüküm sürüyor olmasıdır. Ona göre Fuzuli, mezhebinin bir esası olan takiyyeyi uygulayarak kendi mezhebine hiç temas etmemiş ve Osmanlı Devlet idarecilerinden bir mevki elde etme umuduyla bu eseri telif etmiştir.¹⁰⁵

Gerçekten de Fuzuli'nin *Matlau'l-İ'tikad* adlı bu eseri incelendiğinde onun mezhebi eğilimini gösterecek bir işaret görülmemektedir. Zira ilim, marifet, bilginin kısımları, kâinatın başlangıcı, âlemin cüzleri, Allah'ın zatı, sıfatları, fiileri, insanların peygamberlere olan ihtiyacı, peygamberimizin nübüvveti, imamet, haşır, mizan, sırat vb. konuları ele alırken meseleleri yalın bir şekilde ele almış, bu konuda Eşariler şöyle, Mutezile böyle düşünür diye görüşleri aktarmış kendi mezhebini izhar etmemiştir.

Örneğin İmamet meselesini ele alırken imametın gerekli olduğundan bahsetmiş ve bu konuda mezheplerin görüşlerini yalın bir şekilde tek tek sıralamıştır.

¹⁰¹ Bkz. İpekten, a. g. e. , s. 70.

¹⁰² Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s. XCV.

¹⁰³ Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*,

¹⁰⁴ Bkz. İpekten, a. g. e. , s. 70.

¹⁰⁵ Bkz. Muhammed b. Tâvî et-Tancî, "Önsöz", *Matlau'l-İ'tikad*, s.XII. Tancî'ye göre hem Kâtip Çelebi hem de İslam Ansiklopedisi'nde "Fuzuli" maddesini yazan A.Gölpınarlı'nın bu eserle ilgili değerlendirmeleri hatalıdır. Muhammed Tancî'nin ilim dünyasına kazandırdığı bu eser aynı yıl Esat Coşan ve Kemal Işık tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Burada zikrettiği mezhepler şunlardır; Ehl-i Sünnet, Mutezile, Muhakkime, Muhtariye, Zeydiye, İmamiye, İsmailiye, İsnâ aşeriye, Batniye ve Gulat.¹⁰⁶

Bu saydığımız mezheplerden Fuzuli eserinde şu şekilde bahsetmiştir;

“İmamet müessesesinin varlığı zaruridir. Çünkü şeriatın hikmeti, islâmiyetin bekası için devamlılığı gerektirir. Şeriatın kurucusu ise mecazi hayatta olup, ebediyen yaşaması imkânsızdır. O halde, asırlar boyunca, memleketlerdeki nizam, ancak bir imamın mevcudiyetiyle temin edilebilir. Bu hususta Hz. Peygamber, ‘*Kim zamanının imamını bilmediği halde ölürse, cahiliyette ölmüş gibidir.*’ buyurmuştur. İnsanlar, imamın tâyini hususunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Ehl-i sünnet, ‘imam, dinî nass veya tâyin ile değil, icma ile sabit ve belli olur. Hakiki imamlar, herkesçe bilinen sıra ile ümmetin başına geçmiş olan dört halifedir.’ derler. Mutezile ise, ‘imamet dini esaslardandır. Peygamberin bu hususu bilmemiş olması caiz değildir. Mutezile, şahsın ismet ve keramet sahibi olması şartıyla birlikte, ancak nass ve tâyinle sabit olur.’ der ve aynı zamanda iki ayrı imama biat etmeyi tecviz ederler. Muhakkime fırkası, dünyada hiçbir imamın bulunmaması hususunu mümkün görmüştür. Muhtariye fırkası, Hz. Ali’den sonra imamın, Muhammed b. el-Hanefiyye ve sonra da onun oğlu Ebu Haşim olduğunu iddia eder. Zeydiye fırkasına göre imam, Hz. Peygamber’den sonra araya hiçbir kesinti girmeksizin Hz. Ali’dir. İsmailiye fırkasına göre ise imam, Cafer’den sonra, nass ile de sabit olduğu gibi İsmail’dir. İsnâaşeriye fırkasına gelince, onlara göre imamet, Hz. Ali ve onun çocuklarına ait olup bunlar; Hasan, Hüseyin, Âbid, Bâkır, Sâdık, Kâzım, Rıza, Takî, Nakî, Askeri ve zuhuru beklenmekte olan mehdidir. Bu hususta Bâtınilerin de bir takım görüşleri vardır. Onlar diyorlar ki, âlem, ruhani ve cismani olmak üzere iki âlemden ibarettir. Bunların her ikisi de mebdeden beraberce sudur eder ve kemalden noksana doğru inerler. Sonra da noksandan, yeniden neşet etmek üzere tekrar kemale avdet ederler. Cismani âlem zâhirdir. Buranın hâkim ve idarecisi peygamber olup, o, şeriatın zâhirî ahkâmı ile hükmeder. Ruhani âlem ise bâttır. Buranın hâkim ve idarecisi imam olup, o da mâkul ve mânevi ahkâm ile hükmeder. Bâtıniler, işte bu sebepten, -ruhun, bedeninin aksine gizli kalması gibi- imamın da peygamberin hilafına, gizlenmiş bulunmasını kabul ve tecviz ederler. Gulât’tan bazıları ise, ‘Allah, bazı zamanlarda peygamber veya imam adı verilen insanlar suretinde tezahür eder, insanları hak dine ve doğru yola davet eder.’ derler.”¹⁰⁷

¹⁰⁶ Fuzuli, *Matlau'l-İ'tikad*, s.63-65.

¹⁰⁷ Fuzuli, *Matlau'l-İ'tikad*, s.63-65.

İKİNCİ BÖLÜM

FUZULİ'NİN MEZHEBÎ GÖRÜŞÜ

Bu bölümde önce Fuzuli'nin mezhebî eğilimiyle ilgili tartışmalara değinerek onun Sünni veya Şii olduğunu düşünen araştırmacıların görüşlerini aktaracağız. Bu bölümün ikinci kısmında ise bizzat onun eserlerine müracaat ederek mezhebî eğilimini incelemeye çalışacağız.

1. Fuzuli'nin Mezhebî Eğilimi İle İlgili Tartışmalar

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Fuzuli'nin mezhebî kimliği ne olursa olsun her kesim insan tarafından eserleri beğeniyle okunmuştur.

Fuzuli her şeyden önce bir şairdir, düşünce insanıdır. Fuzuli'nin şiirlerinde zaman zaman şarabı, meyhaneyi övdüğü görülür. Buna bakarak meyhaneden çıkmayan ayyaş, derbeder bir şair olarak düşünmemeliyiz. O aksine ciddi, dinine bağlı bir insandır.¹⁰⁸

a. Sünni Olduğuna Dair İddialar ve Delilleri

Fuzuli, İslam dininin kaidelerini öğrenmiş, İslam'ın felsefi yanını, hümanist mahiyetini derinden derk etmiştir. Fuzuli, Allah'ın birlik ve beraberliğine iman etmiştir. Onun inançlı bir müslüman olduğu tevhit ve münacatlarında, rubailerinde ve eserlerinin başlangıç kısımlarında ifadelerinden anlaşılmaktadır.¹⁰⁹

Fuzuli eserlerinde mezhebî görüşünü açıkça dile getirmemiştir. Ama Şii ya da Sünni olduğu kanısına varanlar bu fikre Fuzuli'nin eserlerinden yola çıkarak varmışlardır. Fuzuli'nin Şii olduğu kanısına varanlar kadar onun Sünni olduğuna kanaat getirenler de aslında az sayılmaz. Fuzuli'nin Sünni olduğuna kanaat getirilmesinin sebeplerinden biri de belki eserlerinde Sünniliğe aykırı bir şeye rastlanılmamasıdır.

¹⁰⁸ Bkz. Hasibe Mazıoğlu, *Fuzuli'nin İnsan Olarak Değeri*, TTK basımevi, 1961 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi'nden ayrı basım, Ankara, 1962, s. 152.

¹⁰⁹ Bkz. Vecihe Feyzullahzade, *Fuzuli'nin Ömür Yolu*, s. 90-91.

Abdülkadir Karahan, Fuzuli'nin Sünni olduğunu savunanların ve buna deliller getirenlerin başında Süleyman Nazif ve İbrahim Aşkî'nin geldiğini ifade eder ve neden bu sonuca vardıklarını yani dayanaklarını dört madde ile açıklar;

Birinci neden; Fuzuli, Leyla vü Mecnun adlı eserinde Hz. Ali'den önceki üç halifeye hürmetlerini bildirmiştir;

*Ey çâr- yâr-ı kâmilîn a 'yân-ı mülk-i din
Erbâb-ı sıdk uma 'deleri ü re 'fet ü hayâ*

*Devrin bu dört fasl ile bir mu'tedil zaman
Şer'in bu dört rükn ile bir mu'teber binâ¹¹⁰*

Açıklaması:

Ey din ülkesinde dört olgun dostun sahibi,
Doğruluk ve hak, acıma ve erdem ustası

Devrin bu dört mevsimle ılıman bir zamandır,
Bu dört direk ile sağlam şeriatın binası.¹¹¹

Fuzuli bu beyitlerinde; Sıdk ile Hz. Ebubekir'i, adalet ile Hz. Ömer'i, hayâ ile Hz. Osman'ı, refet ile de Hz. Ali'yi kast etmiştir. Burada açık bir şekilde görülüyor ki Fuzuli eserlerinde sadece Hz. Ali'ye değil bütün halifelere hürmetini göstermiştir.

Leyla vü Mecnun'un sonundaki miraciyede;

Varlığımın gülzârını suya kandırsın;
Rıza yağmuru, aile ashabının...¹¹²

Yukarıdaki beyit ile de Fuzuli tüm sahabeye olan muhabbetini dile getirmiştir. Bu beyitlerden Fuzuli'nin itikadi mezhebinin Sünni olabileceğini ya da şairlik belki de bunu gerektirdiği, ya da Fuzuli'nin kendine sığınacak bir yer aradığı için bunları yazdığı ihtimallerini akla getirmektedir.

¹¹⁰ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s. IX.

¹¹¹ Fuzuli, *Leyla vü Mecnun*, s.48.

¹¹² Fuzuli, *Leyla vü Mecnun*, s. 46.

İkinci neden; Sünni imamı Ebu Hanife'den eserlerinde övgüyle bahsetmesi, buna konuya örnek Fuzuli Bağdat Kasidesinde şöyle ifade eder;

Bunda olmuş münteşir feyzi İmâm-ı A'zam olub
Bunda bulmuş bahre-i ilm-i şeri'at intişâr¹¹³

Ve yine Ayas Paşa Kasidesinde de şöyle der;

Revâc- bahş-ı tarîk-ı İmâm-ı A'zam olub
Binâ-yı şer ile verdün umûr-u mülke karâr¹¹⁴

Yukarıdaki kasidelerde Fuzuli, Sünnilerin imamına karşı hayranlığını ve bağlılığını ifade etmekten çekinmez, buradan da Fuzuli'nin Sünni olduğunu iddia edenlere kanıt niteliği taşımaktadır. Bırakın Sünni olmasını Fuzuli'nin Hanefi mezhebine mensup olduğunu bile akla getirmektedir.¹¹⁵

Üçüncü neden; Sultan Süleyman'ın Bağdat fethinden sonra Fuzuli'nin Sultan Süleyman'a medhiyeler yazması,

Binâ-yı ihtimâmünden demâdem olmasa muhkem
Tılsım-ı din-i hak tuğyân-ı küfr ile olur bâtıl

Hilâfetde vilâyet ehlinün himmetlu serdârı
Vilâyetde Hilâfet tahtınun devletlu Sultânı¹¹⁶

Yine Fuzuli tarafından Halife Sultan Süleyman'a yazılmış başka bir medhiye örneği;

İktidâsı i'tilâ-yı şer'a istidlâl-ı sıdk
Nusreti cemi'yyet-i İslâma burhân-ı yakîn¹¹⁷

¹¹³ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz", *Fuzuli Divanı*, s. IX.

¹¹⁴ Karahan, *Fuzuli Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*, s.128.

¹¹⁵ Bkz. Karahan, *a. g. e.*, s. 128.

¹¹⁶ Karahan, *a. g. e.*, s.129.

¹¹⁷ Karahan, *a. g. e.*, s.129.

Dördüncü neden; Fuzuli'nin Hille Müftüsünün oğlu olabileceği ihtimali ile ve müftülerin de büyük çoğunlukla Sünni ve Hanefi mezhebinden olduğu kabul edilmesi gibi nedenler Fuzuli'nin Sünni olduğuna inananlar tarafından dayanak olarak gösterilmektedir.¹¹⁸

Bu belirttiğimiz dört neden, Fuzuli'nin itikâdi mezhebinin Sünni olduğunu iddia edenlerce gösterilen başlıca dayanaklar olarak gösterilir. Ancak bu gerekçelerin ihtiyatla karşılanması gerektir. Zira doğrulukları şüphelidir, örneğin Hille öteden beri Şiiliğin merkezlerinden olmakla maruftur.¹¹⁹ Dolayısıyla Fuzuli'nin babasının Hille müftüsü olma ihtimali onu Sünni değil Şii yapar. Yine Fuzuli'nin Ebu Hanife'yi övmesi de onun Sünni olduğunu göstermez. Zira Ebu Hanife'nin yaşadığı II/VIII. yüzyılda Sünnilik-Şiilik ayrımından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Zira adı geçen mezheplerin ekolleşmeleri ve kurumsallaşmaları III/IX. yüzyılda gerçekleşmiştir. Ayrıca Ebu Hanife'nin Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali'nin kıyamını desteklemesi, İmam Cafer Sadık'ın Ebu Hanife'nin üvey babası olması gibi hususlar nedeniyle Şii fırkalar nezdinde ayrı bir yeri vardır. Dolayısıyla Fuzuli'nin Ebu Hanife'yi sevmesi onun Sünni olduğunu göstermez.

Aslında baktığımız zaman Fuzuli'nin Şii olduğuna ya da Sünni olduğuna kanaat getirenler onun eserlerine bakarak bu fikre ulaşmışlardır. Fuzuli'nin bu konuda özellikle dikkat çeken iki üç eserinden söz edilebilir ki bunlar; *Hadikatü's-Süedâ*, *Matlau'l-İ'tikad* ve *Beng ü Bâde*'dir. Fuzuli'nin Şii olduğu kanaatine varanların bu düşüncelerini dayanak gösterdiği eserleri *Hadikatü's-Süedâ* ile *Beng ü Bâde*, Sünni olduğunu düşünenlerin dayanakları da genellikle *Matlau'l- İ'tikad* adlı eseridir. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere *Matlau'l-İ'tikad*'a bakılarak Fuzuli'nin mezhebinin ne olduğu fikrine varılamaz. Zira bu eserin hiçbir yerinde Fuzuli mezhebî eğilimini belirtmez. Fuzuli'nin Sünni olduğunu söyleyen bazı araştırmacıların onun bu eserde özellikle "İmamet" bahsini anlatırken Şiilikten bahsetmediği şeklindeki açıklamaları doğru değildir. Zira Fuzuli, bu konuda hem Ehl-i Sünnet'in hem de Şii mezheplerin görüşlerini aktarmış, ancak bu anlatım yalın ve tarafsız olduğu için kendi eğilimi anlaşılmamaktadır. Burada açıklayıcı olması bakımından *Matlau'l-İ'tikad*'da yer alan "İmamet" bahsini aynen almak istiyoruz.

¹¹⁸ Bkz. Karahan, *a. g. e.* , s. 127, 128, 129.

¹¹⁹ Kaplan, *Şiiliğin İran Topraklarında Egemenliği*.

“İmamet müessesesinin varlığı zaruridir. Çünkü şeriatın hikmeti, islâmiyetin bekası için devamlılığı gerektirir. Şeriatın kurucusu ise mecazi hayatta olup, ebediyen yaşaması imkânsızdır. O halde, asırlar boyunca, memleketlerdeki nizam, ancak bir imamın mevcudiyetiyle temin edilebilir. Bu hususta Hz. Peygamber, ‘*Kim zamanının imamını bilmediği halde ölürse, cahiliyette ölmüş gibidir.*’ buyurmuştur. İnsanlar, imamın tâyini hususunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Ehl-i sünnet, ‘imam, dinî nass veya tâyin ile değil, icma ile sabit ve belli olur. Hakiki imamlar, herkesçe bilinen sıra ile ümmetin başına geçmiş olan dört halifedir.’ derler. Mutezile ise, ‘imamet dini esaslardandır. Peygamberin bu hususu bilmemiş olması caiz değildir. Mutezile, şahsın ismet ve keramet sahibi olması şartıyla birlikte, ancak nass ve tâyinle sabit olur.’ der ve aynı zamanda iki ayrı imama biat etmeyi tecviz ederler. Muhakkime fırkası, dünyada hiçbir imamın bulunmaması hususunu mümkün görmüştür. Muhtariye fırkası, Hz. Ali’den sonra imamın, Muhammed b. el-Hanefiyye ve sonra da onun oğlu Ebu Haşim olduğunu iddia eder. Zeydiye fırkasına göre imam, Hz. Peygamber’den sonra araya hiçbir kesinti girmeksizin Hz. Ali’dir. İsmailiye fırkasına göre ise imam, Cafer’den sonra, nass ile de sabit olduğu gibi İsmail’dir. İsnâşeriye fırkasına gelince, onlara göre imamet, Hz. Ali ve onun çocuklarına ait olup bunlar; Hasan, Hüseyin, Âbid, Bâkır, Sâdık, Kâzım, Rıza, Takî, Nakî, Askeri ve zuhuru beklenmekte olan mehdidir. Bu hususta Bâtınilerin de bir takım görüşleri vardır. Onlar diyorlar ki, âlem, ruhani ve cismani olmak üzere iki âlemden ibarettir. Bunların her ikisi de mebdeden beraberce sudur eder ve kemalden noksana doğru inerler. Sonra da noksandan, yeniden neşet etmek üzere tekrar kemale avdet ederler. Cismani âlem zâhirdir. Buranın hâkim ve idarecisi peygamber olup, o, şeriatın zâhirî ahkâmı ile hükmeder. Ruhani âlem ise bâttır. Buranın hâkim ve idarecisi imam olup, o da mâkul ve mânevi ahkâm ile hükmeder. Bâtıniler, işte bu sebepten, -ruhun, beden aksine gizli kalması gibi- imamın da peygamberin hilafına, gizlenmiş bulunmasını kabul ve tecviz ederler. Gulât’tan bazıları ise, ‘Allah, bazı zamanlarda peygamber veya imam adı verilen insanlar suretinde tezahür eder, insanları hak dine ve doğru yola davet eder.’ derler.”¹²⁰

Yukarıda da görüldüğü üzere Fuzuli bu eserinde mezheplerin imamet anlayışlarını anlatmış fakat bu konuda mezhebini belli edecek bir söylemde bulunmamıştır.

¹²⁰ Fuzuli, *Matlau'l-İ'tikad*, s.63-65.

b. Fuzuli'nin Şii Olduğuna Dair İddialar ve Delilleri

Esasen Fuzuli'yi Şii kabul edenler daha çoğunluktadır denilebilir. Tabii bu düşüncenin oluşmasında Fuzuli'nin doğup büyüdüğü çevrenin varlığı yadsınamaz. Zaten insanın yaşadığı çevreden, etrafındaki insanlardan ve oluşumlardan etkilenmesi kadar daha doğal ne olabilir ki!

Fuzuli'nin mezhebi görüşünü tartışanlar arasında onun Şii olduğunu benimseyenlerin bir argümanı da *Matlau'l-İ'tikâd* olmuştur. Bu eser daha gün yüzüne çıkmadan önce hem eski hem de yeni araştırmacılar anlaşılan Katip Çelebi'nin bu eserle ilgili olarak 'hükemâ ve imamiyye mezhebine göre telif edilmiştir' söyleminden hareketle Fuzuli'nin Şii olduğu kanaatine varmışlardır. Çok muhtemeldir ki Kınalızade'nin Fuzuli'yi Rafizî olarak addetmesinde de bu söylemin katkısı olmuştur. Halbuki eser yayımlandığında bu eserin müellifinin mezhebiyle ilgili somut bir şey söylemenin mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır. Zira daha önce de ifade edildiği üzere Fuzuli bu eserinde imamet meselesi de dâhil tüm konuları tarafsız bir gözle betimlemiştir.

Fuzuli'nin Şii olabileceğine dair deliller Sünni olabileceğine dair delillerden daha güçlü ve daha çoktur diyebiliriz. Başta Fuat Köprülü, Fuzuli'nin eserlerini incelemiş ve Şii olabileceğine dair kanıtları ortaya koymuştur. Ve bu kanıtlar birçok kişi tarafından kabul görmüştür.¹²¹

Fuzuli'nin, Sünni olduğunu iddia edenlerin bir takım delilleri olduğu gibi Şii olduğunu iddia edenlerin de dayandıkları deliller mevcuttur.

Bu kanıtlar sırasıyla şu şekildedir;

Birincisi; şairin Şii olduğunu düşünenler, Osmanlılar ile Safeviler arasındaki Sünnilik-Şiilik meseleleri en üst seviyede iken, Sünni bir halifenin yani Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilmesi, Fuzuli de haliyle Şii olunca inanışlarını rahatça gösteremeyeceğini öne sürerler ve inancı belli olmasın diye halifeye ve Ebu Hanife'ye Fuzuli eserlerinde medhiyeler yazmıştır. Yine ayrıca eserlerinde dört halifeden bahsetmesi bu sebepten sayılır.¹²²

Şii olduğunu düşünenlerin ikinci dayanağı ise; takiyyedir. Yani, onlara göre Osmanlı'ya, Ebu Hanife'ye ve Sünni halifelere Fuzuli'nin övgülerde bulunması bu

¹²¹ Bkz. Karahan, *a. g. e.* , s. 129, 130.

¹²² Bkz. Karahan, *a. g. e.* , s. 130.

sebepden dolaydır. Çünkü Şiilikte takiyye çok önemlidir, zamanın şartlarına göre inancın gizlenmesi onlara göre vaciptir.¹²³

Üçüncü dayanakları ise; Fuzuli'nin *Beng ü Bâde, Hadîkatu's-Süeda*'daki bazı kısımları ile *Matlau'l- İ'tikad* adlı eserleri şair'in Hz. Ali'ye olan muhabbetini anlattığından onun Şiiliğini yansıttığını söylerler.¹²⁴ Fakat burada şunu söylemeliyiz ki *Matlau'l-İ'tikad*'da Hz. Ali'nin övülmesi gibi bir durum yoktur. Sadece imamet bahsinde İmamiyyenin imametini Hz. Ali ve çocuklarından olduğunu düşündükleri ifade edilir.

Bu iddia'ya örnek olarak Fuzuli'nin *Beng ü Bâde* eserinin mukaddimesinde Haydâr-ı Kerrar için söylediği şu satırlar dile getirilir:

Yâr-i Selmân ü hâce i Kanber,

Vâlî i Ravza Sâkî i Kevser

Oldur âyine dâr-i sûret-i hak

Ne Vasî Vâris-i Nebî mutlak¹²⁵

Yukarıdaki beyitlerinde Fuzuli, Şâh-ı Merdan'ın vasilik ve velâyeti'ne dikkat çekmektedir, bu da Şiilikle alakalıdır.¹²⁶

Yine Hz. Ali için yazdığı kasidede şunlar dikkati çeker;

Muhammed-i Necefi-vü-yegâne-i sâni

Ki sûret-i hakadur zât-ı pâki âyîne-dâr

Bülend mertebe'i kim uluvv-ü kadrinden

Harîm-i dergehine Cebre'il bulmaz bâr¹²⁷

Yine Fuzuli'nin şu parçası da buna örnektir;

Kevser-i cennet ânun hükmündedir bu vechile

¹²³ Bkz. Karahan, *a. g. e.*, s. 130.

¹²⁴ Bkz. Karahan, *a. g. e.*, s. 130.

¹²⁵ Fuzuli, *Beng ü Bâde*, s. 2, 3.

¹²⁶ Bkz. Karahan, *a. g. e.*, s. 130.

¹²⁷ Karahan, *a. g. e.*, s.131.

Cümle neslinden hemîn Âdem ana mihmân olur

Nûh şendûkına keştî tek aparmışdur penâh

Ihtiyât eyler ki nâ-geh bir dahî tûfân olur

Gerçi İsmail'e kurbân gökden inmiş kadr için

Hak bilir kadr için İsmail ana kurbân olur¹²⁸

Fuzuli, yukarıdaki beyitlerde de Hz. Ali'yi Hz. Âdem, Hz. Nuh ve Hz. İsmail Peygamberlerden daha üstün tutmuş, bu da şair'in Şii olabileceği ihtimallerini akla getiren delillerdendir denebilir.¹²⁹

Dördüncü dayanakları da; Fuzuli'nin Sünni olduğuna dair rivayetlerin, Şii olduğuna dair olarak gösterilen delillerden daha güçsüz kalmasıdır. Şii olduğuna dair gösterilen dayanaklar daha tatmin edici görünmektedir.¹³⁰

Zaten hem bu delilleri düşünüp hem de Fuzuli'nin yaşadığı çevrede Sünnilikten çok Şiilik itikadi mezhep olarak kabul görmüş ve yaşanıyorsa bu gariptenecek bir durum sayılmamalı aksine gayet normal bir hadise olarak görülmelidir.¹³¹ Zira insanın yaşadığı toplumun siyasi, dini bir takım oluşumlardan etkilenmemesi mümkün değildir.

2. Fuzuli'nin Eserlerinde Mezhebî Eğilimi

Fuzuli hangi mezhebi benimsediğini açıkça ifade etmemiştir, kim bilir belki de yaşadığı ortam bunu gerektirmişti. Yaşadığı topraklar 'Kerbelâ Olayı'nın yaşandığı topraklardır. Fuzuli'nin de yaşadığı ortamdan etkilenmiş olabileceği de gayet normaldir.

Fuzuli'nin Şii olabileceği ya da olmadığı hakkında fikirlerini ortaya koyan araştırmacıları sınıflandırsak üç sınıfta toplayabiliriz; Şiiliğini savunanlar, Şii

¹²⁸ Fuzuli'den naklen, Karahan, *a. g. e.*, s.131.

¹²⁹ Bkz. Karahan, *a. g. e.*, s. 131.

¹³⁰ Bkz. Karahan, *a. g. e.*, s. 133.

¹³¹ Bkz. Karahan, *a. g. e.*, s. 133.

olmadığını savunanlar ve bu konu hakkında net bir görüş ifade edemeyenler. Kesin görüş belirtmeyenler ise yeni metinlerin ortaya çıkmasını yani yeni deliller beklemektedirler. Fakat bu sınıflandırma da Fuzuli'nin Şii olabileceğine dair görüş bildirenlerin ve savunanların sayısı ağırlıktadır.¹³²

Fuat Köprülü, Fuzuli'nin mezhebî görüşünün ne olduğu konusunda herkes tarafından kabul edilmiş bir çözümün henüz bulunmadığını söyler. Ama Fuzuli'nin itikadi görüşü konusunda ihtimalleri düşündüğümüzde ise Şii olabileceği daha ağır basmaktadır.

Fuzuli'nin eserlerine bakıldığında bir eseri hariç diğer eserlerin içeriğinden hareketle onun Şii-İmamiye mezhebine mensup olabileceği ihtimali daha yüksektir. Şiiliğin onun eserlerinde kendini nasıl gösterdiğine ileride temas edeceğiz. Ancak burada onun eserleri içerisinde istisna olan ve mezhebi eğilimiyle ilgili kafa karışıklığına sebep olan tek eseri *Matlau'l-İ'tikâd* üzerinde biraz durmak faydalı olacaktır.

İlk defa Hamid Araslı tarafından şu ana değin bilinen tek yazma nüsha olan Leningrad'daki Şarkiyat Enstitüsü yazmasına dayalı olarak 1958 yılında Azerbaycan'ın Bakü şehrinde yayınlanan; ardından yine aynı yazmaya dayalı olarak Muhammed b. Tâvî et-Tancı tarafından tashih edilerek 1962 yılında Ankara'da yayımlanan *Matlau'l-İ'tikâd fi Ma'rifeti'l-Mebdei ve'l-Meâd* Fuzuli'nin mezhebiyle ilgili kafaları karıştırmıştır. Zira esere bakıldığında Hamdele ve salvelenin devamında ashaba da dua edilmiş ayrıca içeriğinde İmamiye'nin oluşumundan ya da onu övücü tarzda hiçbir bahis geçmemiştir.¹³³

İçerik olarak bir kelam kitabı hüviyetinde olan *Matlau'l-İ'tikâd*'da İmamet bahsi işlenirken imamet müessesesinin varlığının zaruri olduğunu söyleyen Fuzuli, tarafsız bir bakış açısıyla Ehl-i sünnet, Mutezile, Hariciler, Keysaniye, Zeydiye, İmamiye ve İsmailiye fırkalarının bu konudaki görüşlerini nakleder, ancak kendisinin görüşünün ne olduğuyla ilgili hiçbir şey ihsas ettirtmez.¹³⁴

¹³² Bkz. Recep Duran, *Matlau'l-İ'tikâd Fi'l-Mebde' ve'l-Mead'ına Göre Fuzuli'nin Şiiliği Meselesi, I. Uluslar arası Türk Dünyası Şair ve Yazarlar Sempozyumu- Fuzuli'nin Türk Kültür ve Dünyasındaki Yeri, Bildiriler Kitabı*, 28-31 Mayıs 2008, Yayına Haz. ; Ömer Yaraşır, Mustafa Yeniasır, Selma Korkmaz, KKTC- Lefkoşa, Temmuz 2009, s. 149.

¹³³ Fuzuli, *Matlau'l-İ'tikâd*, s.3,

¹³⁴ Bkz. *Matlau'l-İ'tikâd*, s.63-65.

Biz burada Ehl-i Sünnetten daha ziyade Şiilikten bahsedeceğiz, çünkü Fuzuli'nin itikadi görüşü, bütün bu konudaki fikir ayrılıklarına rağmen Şii olabileceği ihtimali daha yüksektir. Çünkü bu konudaki deliller daha çok ve daha akla yatmaktadır.

Şiiliği kısaca ele alalım; Şia, kelimesi yaygın olarak taraftar, fırka, yardımcı gibi anlamlara gelmektedir. Terim anlamı ise Hz. Muhammed (sav)'in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beytini imamet için uygun görülen ve nass ve tayinle meşru halife kabul eden ve kendisinden sonra gelecek olan halife'nin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inananların oluşturduğu bir itikadi topluluktur.¹³⁵

Şia, fırka olarak ortaya çıkışına kadar, taraftar anlamında kullanılmakta idi. Bu anlama gelen kullanımı ta ki Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61/10 Ekim 680 yılında Kerbelâ'da şehit edilene kadar devam etmiştir. Bu olaydan kısa bir süre sonra ise Şia, terim olarak, Emevilerden Hz. Hüseyin'in intikamını almak için ve Hz. Ali'nin ve onun soyundan gelenlerin hakkını aramak için ortaya çıkmış taraftarları ifade eden bir anlam halini almıştır. Bu da aynı zamanda Şii fırkaların siyaset sahnesinde yavaş yavaş görünmeye başlaması demektir.¹³⁶

Esasen Şiiliğin tam olarak ne zaman ortaya çıktığıyla ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Kimilerine göre Hz. Muhammed (sav)'in yaşadığı dönemde, kimine göre Hz. Osman döneminde ortaya çıktığı savunulur.¹³⁷

Şiilik; Hz. Osman'ın son dönemlerinde ortaya çıkıp, Hz. Ali döneminde de gelişip yayılmıştır. Emeviler döneminde Hz. Ali'nin çocuklarına yapılan zulmün çoğalıp had safhaya çıkması Hz. Muhammed (sav)'in soyundan olan bu insanlara karşı muhabbetleri gittikçe arttı ve bu zulüm sonucunda şehitlerin olmasıyla da Şii mezhebinin genişlemiş ve mensupları çoğalmıştır.¹³⁸

Şiilik ilk başta Hz. Osman döneminde Mısır'da başlamış, çünkü Şiiliğin propagandasını yapanlar, ancak Mısır'da kendilerine uygun olan ortamı

¹³⁵Bkz. Ethem Rûhi Fıġlalı, *Çaġımızdaki İtikadi İslâm Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay. , İzmir, 2004, s. 115.

¹³⁶ Bkz. Fıġlalı, *a. g. e.*, s. 115.

¹³⁷ Bkz. Fıġlalı, *a. g. e.*, s. 116, 117.

¹³⁸ Bkz. Muhammed Ebû Zehra,(çev: Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), *İslâm'da Siyâsi İtikâdî ve Fıkî Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1983, s.39.

bulmuşlardır. Daha sonra Şii Irak'a kadar gelmiş ve artık Irak Şiiliğın merkezi olmuştur.¹³⁹ Bilindiğı üzere Irak Fuzuli'nin doğduğu ve tüm ömrünü sürdürdüğü yerdir.

Şii fırkalar Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmamiyye olmak üzere üçtür. Bunlardan Zeydiyye, en mutedili ve Ehl-i Sünnet'e en yakın olanıdır, zira bunlar ilk üç halifenin halifeliğini kabul etmektedirler.¹⁴⁰ İsnâşeriyye'ye (İmâmiyye) baktığımızda ise; bunlar on iki imamı kabul ettiklerinden dolayı, imamlara inanmayı imanın şartlarından biri olarak görmektedirler. Hz. Muhammed (sav)'in vefatından itibaren Hz. Ali ve onun iki oğlu ve torunlarını Allah'ın emri ve peygamberin tayini ve vasiyeti ile meşru imam kabul ederler. Onlara göre Hz. Ali, peygamberden sonra insanların en üstünüdür.¹⁴¹ Dolayısıyla ilk üç halifeyi de kabul etmezler. Şia'nın diğer bir kolu olan İsmâiliyye ise; İmâmiyye'nin imamı Câfer es- Sâddık (148/765)'in ölümünden sonra ortaya çıkmış ve İmâmiyye 7. İmam olarak Musa el-Kâzım'ı kabul ederlerken, İsmâiliyye 7. İmam olarak Câfer es- Sâddık'ın büyük oğlu İsmail'i kabul etmişlerdir.¹⁴²

Fuzuli hakkında yazılmış kaynakların büyük çoğunluğu, onun Şii olduğunu ifade ederler. Bu fikre iten sebep ise; şairin hayatını Şiilerce kutsal sayılan Kerbelâ'da geçirmiş olmasından denebilir.

Özet olarak Fuzuli'nin mezhebî görüşü için Şiidir denebilir. Ama burada asıl önemli olan nasıl bir Şiidir sorusudur. Hakkındaki kaynaklar Fuzuli'nin Şia'nın isnaşeriyye fırkasını benimsediğinde birleşirler. Yine Fuzuli hakkındaki kaynaklar onun mutedil bir Şii inancını benimsediğini söyler. İmametın Hz. Ali'nin hakkı olduğunu savunur.¹⁴³

Şairin hayat hikâyesine göz attığımızda ise onun Şii olduğu fikrine bizi biraz daha yaklaştırır; Fuzuli, Safeviler devrinde Hz. Ali'nin türbesinin bakımı işinde çalışmıştır. Ve az bir ücret karşılığında çalıştığı bilinmektedir. Çünkü Fuzuli'nin bu paraya ihtiyacı vardır. Hayatı boyunca geçim sıkıntısı yaşamış ve bunu eserlerinde

¹³⁹ Bkz. Muhammed Ebû Zehra, *a. g. e.*, s. 42.

¹⁴⁰ Bkz. Fığlalı, *a. g. e.*, s. 121.

¹⁴¹ Bkz. Fığlalı, *a. g. e.*, s. 137.

¹⁴² Bkz. Fığlalı, *a. g. e.*, s. 127.

¹⁴³ Bkz. Karahan, *a. g. e.*, s. 143, 144.

belli etmiştir. Tabî ki bu durumda Fuzuli'nin de mezhebî görüşünün Şiilik olması garipsenecek bir hal değildir.¹⁴⁴

3. Fuzuli'nin Eserlerindeki Şii Yansımalar

Fuzuli'nin Şii olabileceği ihtimalinin daha yüksek olduğuna kanaat getirdikten sonra çalışmamızın bu bölümünde şairin eserlerine yansıttığı kadarıyla Şii unsurları inceleyeceğiz. Tabii ki Fuzuli bütün eserlerinde itikadi görüşünü yansıtmamıştır. Bu konuda belli başlı birkaç eseri göze çarpmaktadır; bu eserlerin başında *Hadikatu's-Süeda ve Beng ü Bâde* eserleri yer almaktadır. Diğer bir kaç eserinde de bu konuda örnekler mevcuttur fakat çok azdır. O bakımdan önce bu eserlerinden *Farsça Divan*'ından birkaç örnek verelim.

Fuzuli'nin *Farsça Divan*'ında Şiiliğin yansımaları görülebilmektedir. Örneğin, İbrahim Sultan'a sunduğu kasidesi şu şekildedir;

*Emir-ül mü'minin Hayder Aliyy-ibni Ebî- Talib
Ki Cibril-i Emin'dir halvet-î vahdette derbânı*

*Nedir dünya vü ukbâ bî rızâ-yı Murtaza billah
Ne ol bâkıy gerek sıdk ehline mutlak, ne bû fânî*

*Müdâm ol kim bu dergâhın kamu sâdât u huddâmın
Serâser cem'-i hâtır kıldın ol cem'-i perîşânı*

*Ben-î gafilden âgâh ol ki bir kemter senâ-hânım
Gerek sen terk serefrâzın benim tek bir senâ-hânı*

*Fuzuli bu harem içre şeb ü rûz u geh ü bî geh
Duâ-yı hayr kıl Sultân'a terk et seyr-i büstânı*

¹⁴⁴ Adnan Durmaz, "Büyük Fuzuli Küçük bir Adam mıydı? Fuzuli-Yaşamı-Kişiliği-Dünyası-Üzerine Bir Yorum Denemesi" www.antoloji.com.tr, erişim tarihi: 19/01/2012.

*Ne evrâd u dua kim kıldı Sultan âstanlarda
Kabul olsun budur dil-şâd eden yüz bin müselmânı*¹⁴⁵

Yukarıdaki beyitlerden Fuzuli, Hz. Ali'nin kabristanında hizmet ettiğini anlıyoruz.¹⁴⁶ Bu da Hz. Ali'ye duyduğu muhabbetin göstergesidir. Fuzuli açıkça itikadi görüşünü söylemese de bunu eserlerine bir şekilde aksettirmiş olduğunu görüyoruz.

Abdülbaki Gölpınarlı'nın hazırladığı *Fuzuli Divanı*'ndan da Fuzuli'nin Şii'liğini destekleyecek örnekler vereceğiz;

Eserin Fuzuli'nin hayatını anlatan kısımda şöyle bir ifade yer alır; Azerî sahasının Osmanoğullarına siyasi bir bağlılığının olmamasının yanı sıra Şiilik'le yani dinî bir rekabet haline sokan Azerî sahası, gene bu mezhebî ayrılıkla, Çağatay lehçesinden ayrı bir lehçeyi kurmaya muvaffak olmuştur.¹⁴⁷ Bu ifadeden anlaşılıyor ki Fuzuli'nin yaşadığı topraklarda Şiilik yaygındı.

Fuzuli'nin yaşadığı topraklar dediğimiz ise ne Basra, ne Necef ne de başka bir yer. Burası Fuzuli'nin Divan'ında da geçtiği üzere Kerbelâ'dır. Eserde Kerbelâ şehitlerin kanlarıyla karılmış topraklar olarak geçmektedir.¹⁴⁸

Fuzuli'nin mezhebi hakkında ise Türkçe divanında Hz. Ali hakkındaki kasidesinde Şia inanınca Âdem ve Nuh peygamberlerin Necef'te Hz. Ali ile birlikte yattıklarını söyleyen ve Hz. Ali'yi birçok peygamberle karşılaştıran (1924, s.21-22), İbrahim Han'a yazdığı medhiyesinde Hz. Ali'yi şöyle anar;

*Hudâ'nın "İnnemâ" kavlinde halk içre velî-ahdi,
Raşûl'ün Lahmike lahmî ser-i hânında mihnânı*

*Emîr ül mü'mininin Hayder Aliyy-i ibn i Ebî Tâlib
Ki Cibril-i emin'dir halvet-i vahdetde derbânı(1924, s.44)*¹⁴⁹

On iki imama yazdığı mehdîye ise şu şekildedir,

¹⁴⁵ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s. XV.

¹⁴⁶ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı*, s. XV.

¹⁴⁷ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı* s. I.

¹⁴⁸ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı* s. VI.

¹⁴⁹ Bkz. Gölpınarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı* s. VII.

*Vakt oldu gonce âçıla gül hurdesin zâhir kıla
Mehdî zuhûrûnu bile fâş ede sırrını kazâ¹⁵⁰*

Şair yukarıda on iki imamdan bahsetmiş, Fuzuli'nin mezhebî eğilimi Şia olmasa beyitlerinde Hz. Ali ve on iki imamdan bu kadar bahseder miydi? O halde Fuzuli'nin mezhebî eğilimi hakkında Şii olması daha muhtemel görünüyor.

*Yine İbrahim Han medhiyesinde
Takıyy-ü Askeriyy-ü Mehdi 'ye ansâr gönderdin
Ki âlâyişli kâfir leşkerinden saklaya ânı*

*Çü deş-ti Kerbelâ'ya leşker-i İslâmı cem'ettin
Yakîn oldû ki Şah-ı Kerbelâ'nın istenür kaam(s. 44)¹⁵¹*

Diye telmihlerde bulunmuştur. Hz. Ali ve Kerbelâ üstün tutulmuştur.¹⁵²

*Yine Farsça divanında da “Ya murtaza Ali” redifli bir gazeli ise şöyledir;
Şukr-ı Hudâ ki sâye fekendest ber serem
İkbâl-i müstedâm-ı tüy â Murtazâ Alî*

*Behr-i necât ber heme çün tâat-ı Hudâ
Farzest ihtirâm-ı tüy â Murtazâ Alî*

*Mânend-i Kâ'be ma'bed-i ins u melâikest
Her câ buved makaam-ı tü yâ Murtazâ Alî*

*Her lehze mîresed be Fuzûlî hezâr feyz
Ez hân-ı âm-ı lûtf-ı tüy â Murtazâ Alî¹⁵³*

¹⁵⁰ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı* s. VII.

¹⁵¹ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı* s. VIII.

¹⁵² Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı* s. VIII.

¹⁵³ Bkz. Gölpınarlı, “Önsöz” , *Fuzuli Divanı* s. XV.

Yukarıdaki gazelin anlamına baktığımızda şair şunları söylemektedir; Allah'a şükürler olsun ki Murtaza Ali, senin daimî ikbalin, başıma gölge salmıştır. Sana hürmet etmek kurtuluş için Allah'a ibadet gibi herkese farzdır. Makamın her nereyse orası adeta Kâbe gibidir. Lütfunun umumî ve şâmil sofrasından Fuzuli'ye her an binlerce feyiz erişmededir, beyitleriyle de Necef hadimlerinden olduğunu yinelemektedir.¹⁵⁴

a. Fuzuli'nin Hadîkatü's- Süedâ Adlı Eserindeki Şii Yansımalar

Fuzuli'nin *Hadîkatü's-Süedâ* adlı eseri aslında tamamıyla Şii unsurlar taşımaktadır diyebiliriz. Sebebi ise eser zaten konusu itibariyle kendini ele vermektedir. Eserde Kerbelâ Olayı ve Kerbelâ şehitleri anlatılmaktadır. Bu olay karşısında şairin duyduğu üzüntü hissedilmektedir. Bu eser Fuzuli'nin dikkat çeken eserleri arasında yer alır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi eser Türkçe mensur bir eserdir. Şair, eserde ara ara şiirlere de yer vermiştir.

İlk bölümde de ifade ettiğimiz üzere aslında bu eser, Fuzuli'nin İranlı yazar Hüseyin Vâiz el-Kâşifi'nin (ö.910/1505) Kerbelâ Olayı'nı anlatan *Ravzatu'ş-Şuhedâ* isimli eserine dayanmaktadır. Fuzuli, bu eseri çevirmeye başlamış, ancak bu eser kendi şiirleri ve üslubu ile daha farklı bir hal almış ve bir çeviri olmaktan çıkarak telife dönmüştür. Eser on bir bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm peygamberlerden bahseder, ikinci bölüm Hz. Muhammed (sav)'in Kureyş'te yaşadığı sıkıntıları, üçüncü bölüm Hz. Muhammed (sav)'in vefatını, dördüncü bölüm Hz. Fatıma'nın vefatını, beşinci bölüm Hz. Ali'nin vefatını, altıncı bölüm Hz. Hasan'ı, yedinci bölüm Hz. Hüseyin'in Mekke'ye gelişini, sekizinci bölüm Müslim b. Âkiyl'in vefatını, dokuzuncu bölüm Hz. Hüseyin'in Mekke'den, Kerbelâ'ya gidişini, onuncu bölüm Hz. Hüseyin'in şehit oluşunu, on birinci bölüm ise: Ehl-i Beyt'in Şam'a gelişini anlatmaktadır.¹⁵⁵ Bu bölümler arasında daha çok Fuzuli'nin Şiiliğini yansıtacağını düşündüğümüz beşinci bölümden itibaren örnekler vereceğiz.

Şair eserin önsözünde; 'Allah, bütün insanlara bu dünyada bir takım sıkıntılar belalar vermiştir ancak bela ve sıkıntı anlarında sabredip, kendilerini

¹⁵⁴ Bkz. Gölpinarlı, "Önsöz" , *Fuzuli Divanı* s. XV.

¹⁵⁵ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ Ermişlerin Bahçesi Kerbela Şehitleri*, (sadeleştiren: M. Faruk Gürtunca), Huzur yay. , İstanbul, 2003, s. 17, 18.

kaybetmeyenler, Allah'ın lütfuna mazhar olacaklardır'¹⁵⁶ diyerek burada Hz. Peygamber'in kanından, torunu Hz. Hüseyin'in başına gelenleri Allah'ın sınaması şeklinde yorumlamaktadır.

Şair Hz. Hüseyin'in başına gelenlerden dolayı her şeye rağmen sabırla davrandığını aşağıdaki şiiriyle ifade etmiştir.

Bu sıkıntılar karşısında ne kadar çok sabırlı davranılırsa Allah'ın sevgisi artacaktır.¹⁵⁷ Şair buna örnek şu şiiri söyler;

*Ne muhlis ki dergâh-ı ma'bûda ekrab
Hümûmu eşedd ü beliyyatı es'ab
Aceb bu kadar kurba kim olsa vâkı
Olur âfet-i rüzigâra mukarrab*

Şiirin açıklaması:

Allah'a yakınlık ne tertemizlik,
Kederi şiddetli, belası en zor
Kim erse Allah'a bu yakınlığa
Devran âfetine en yakın olur¹⁵⁸

Ayrıca Hz. Peygamber'in bu dünyada çektiği sıkıntıları başka hiçbir peygamberin çekmediğini söyler. Hz. Peygamber'in çektiği sıkıntılar üzerine bir de torunu Hz. Hüseyin'in katli eklenmiştir.¹⁵⁹

Daha öncede belirttiğimiz gibi şair üzüntü ve sıkıntılarını şiirleriyle dile getirmiştir. Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in öldürülmesiyle ilgili bir şiirinin olmaması düşünülemezdi. Ve bu konuyla da ilgili bir şiir yazmıştır.

Fuzuli Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi hadisesi üzerine şu şiiri söylemiştir;

*Hükümdür kim cemi'i halk-ı cihân,
Melek ü ins ü cinn ü vahş ü tuyûr,
Akl ü nefis ü anâsır ü eflâk,
Ulvi ü sufli ü ünâs ü zükûr,
Tutalar matem-i Hüseyin-i Şehid,
Edeler âh ü nâle tâ dem i Sûr,*

¹⁵⁶ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ* s. 7.

¹⁵⁷ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 9.

¹⁵⁸ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ* s. 10.

¹⁵⁹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 11.

*Bu musibetten olmayan âgah
Ola Ahmed şefaatinde dūr,
Rûz-i Haşr olmaya nasibi anın,
Nazar-ı lûtfi Girdigâr-ı gafûr¹⁶⁰*

Anlamı;
Bütün dünya halkına şöyle hüküm verildi
Cinler, insan, yırtıcı hayvan, kuşlar, melekler.
Akıl ile nefisler, unsurlar ve felekler,
Erkek, kadın gök kubbe üstünde, yerdekiler,
Şehit olmuş Hüseyin'e, yas tutsunlar denildi
Ah u nâle etsinler, sûr üflenene kadar
Her kim uzakta kalsa, bu musibet derdinden
Uzak kalmalıdır o, Ahmet şefaatinde,
Nasip olmasın ona, mahşer gününde dahi,
Ne bir avf, bağışlanma ne de lûtf-i ilâhî¹⁶¹

Şair bu olaydan duyduğu üzüntüsünü bu şiirinde net bir şekilde fark ettirmektedir. O kadar üzüntü duymuştur ki onu katledenlerin affedilmemesini dilemiştir. Kısaca bir giriş yaptıktan sonra eseri Hz. Ali'nin vefatından itibaren ele alacağız.

Fuzuli'nin bu eserinde Kerbelâ olayı konular başlıklandırılarak kısım kısım anlatılmaktadır. Şairin bu olayları anlatırken olanlar karşısında nasıl bir tavır sergilediğini inceleyerek şairin mezhebî eğilimini yakalamaya çalışacağız.

Hz. Ali'nin Vefatı

Şüphesiz Hz. Ali, Müslümanlar için, hem Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'nın eşi hem de Peygamber efendimizin amcasının oğlu olması hasebiyle önemli bir yere sahiptir. Şiiler için Hz. Ali şüphe yok ki büyük önem taşır. Fuzuli de bu konuya yine bir dörtlüğünde bahsetmeden geçmemiştir.

¹⁶⁰ Fuzuli, *Hadigatü's-Süedâ*, s. 12, 13.

¹⁶¹ Fuzuli, *Hadigatü's-Süedâ*, s. 13.

Fuzuli Hz. Ali'nin başkalarından en şerefli olduğunun hakkı olduğunu düşünüyordu ki aşağıdaki dörtlükte bu düşüncesini net bir şekilde şöyle ifade etmiştir;

*Murtaza bir dürr-i deryay-ı velâyettir kim
Harem-i Kâbe'dir ol dürr-i yetimin sade fi
Gayriden eşref eğer olsa anıncüündür o kim
Harem-i Kâbe'den ol kesb kılıbdur şerefi*¹⁶²

Anlamı;

Velilik deryasını incisidir Murtaza,
Harem-i Kâbe'dir o tek incinin sedefi,
Hakkıdır başkalardan en şerefli olması,
O, Harem-i Kâbe'den elde etti şerefi!¹⁶³

Rivayetlere göre; Hz. Ali'nin doğumundan itibaren Hz. Muhammed ona arkadaşlık etmiş ve onu terbiye etmiştir. Peygamber Hz. Ali'nin Müslüman oluşuna kadar onun hep yanında olmuştur.¹⁶⁴ Hz. Peygamber'in hep onun yanında olup, onu terbiye etmesi Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi velayet için hazırlamıştır şeklinde yorumlanmıştır. Bu da Şia'nın inanç esaslarının başında gelir.

Hz. Ali'nin velayeti konusunu şair şu şekilde tasvir eder;

*Ol idi mahrem-i Resulullah
Sur-ı zât u sıfattan agâh
Kâtib-i nakş-ı name-i tenzil
Hazin-i genc-i hane-i te'vil
Âfitab-ı sipihr-i fazl ü kemal
Nevbahar-ı riyâz-i câh ü celâl*¹⁶⁵

Anlamı:

Ali'ydi Muhammed sırrına eren,
Zât ve sıfatını gönlünden bilen,
Oydu yazan gökten inen Kur'an'ı,
Rüya âleminin hazinedarı

¹⁶² Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 191.

¹⁶³ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 192.

¹⁶⁴ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 194.

¹⁶⁵ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 200, 201.

Fazilet göğünün ışıklarıydı,
Ululuk bahçesi ilkbaharıydı¹⁶⁶

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Şia'ya göre velayet Hz. Ali'nin hakkıydı. Şiirde de açık ve net olarak bu konu işlenmiştir. Ve bu şiir, Fuzuli'nin mezhebî eğilimi hakkında bize fikir vermektedir. Bizi bu fikre sevk eden ise yukarıdaki dörtlüğün özellikle birinci ve en son satırındaki cümlelerdir. Şairin, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in sırrına ermiş olduğunu ve ululuk bahçesinin ilkbaharıydı cümleleri ile hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğu düşüncesine inandığını kanıtlar nitelikte sayılabilir.

Yine Fuzuli'nin eserinde velayetle ilgili şu bilgiler yer alır; Hz. Ali velayet tahtının sultanıdır. Ve bununla ilgili Hz. Peygamber Hz. Ali için şunları söylemiştir. “Ya Ali! Sen, bendensin ve senin benim yanımdaki derecen Musa'nın yanında Harun derecesi gibidir” bu söz Şia'nın Hz. Ali'nin imametinin delillerinden kabul edilir. Hz. Ali'nin ilmi derecesi yüksek idi. Hz. Peygamber bu konu hakkında da “Ben ilmin beldesiyim ve Ali o beldenin kapısıdır.” demiştir.¹⁶⁷

Şair eserinde Hz. Ali'nin özelliklerinden şu şekilde bahseder; Hz. Ali her gece namaz kılar ve evinden tekbir sesleri yükselirdi ve çok yumuşak kalpli idi kolay kolay kimseye hiddetlenmezdi, hatta bir gün yardımcısına yetmiş defa seslenmiş ama yanıt alamamış sonra da yardımcısının bulunduğu yere doğru gitmiş ve yardımcısının kapıda beklediğini görmüş, neden cevap vermediğini sormuş, o da hiddetlenmenizi istedim diye cevap vermiş, bunun üzerine Hz. Ali; ben sana kızmam seni bu şekilde teşvik eden şeytanı hiddetlendiririm diye cevap vermiştir. Ve bunun üzerine Hz. Ali kölesini azad etmiştir. Yine Hz. Ali Uhut ve Bedir savaşlarında gösterdiği başarılarından ve cesaretinden dolayı “Lâ fetâ” (eşsiz kahraman) ünvanını almıştır.¹⁶⁸ Buradan anlaşılıyor ki bu kadar çok güzel vasıflara sahip Hz. Ali, Şia'ya ve şaire göre imameti fazlasıyla hak etmekteydi.

¹⁶⁶ Fuzuli, *Hadigatü's-Süedâ*, s. 201.

¹⁶⁷ Fuzuli, *Hadigatü's-Süedâ*, s. 201.

¹⁶⁸ Fuzuli, *Hadigatü's-Süedâ*, s. 201, 202,205.

Cemel ve Sıffin savaşları da Hz. Ali'nin döneminde meydana gelmişti. Savaş esnasında Kûfe'nin âbid ve zâhidlerinden dört bin kişi Hz. Ali'den ayrıldı. Bu ayrılan gruba Hariciler denilmiştir.¹⁶⁹

Hariciler kendilerine İbn-i Kevvâ'yı baş seçerek isyan ettiler. Hz. Ali yanlarına gidip, onlarla konuştu ama inatları daha da arttı. Ve bu grup Müslümanlara eziyet etmeye başlamıştı. Artık bu grubu ortadan kaldırmak gerekli olmuştu.¹⁷⁰ Daha sonra Nehrevan savaşı yapılmış ve Hariciler mağlup edilmiştir.¹⁷¹

Fuzuli'nin eserinde Hz. Ali'nin ölümü şu şekilde tasvir edilmektedir, Bu savaş esnasında Hz. Ali yakın civarlardan asker toplamıştı bu askerlerden biri de Mülcemoğlu idi. Bir takım rivayetlere göre Mülcemoğlu Haricilerden idi. Fakat savaşta Hz. Ali'nin yanında yer almıştı. Savaş kazanılmıştı ve Mülcemoğlu Kûfe'ye müjde vermeye gitti. Müjde vermeye gittiği Kûfe'de bir kadına rastladı. Ve bu kadına tutuldu. Mülcemoğlu Kuttâme ismindeki kadına nikâh akçesini sordu; o da üç şartı olduğunu söyledi. Birincisi; üç bin dirhem Bağdat altını, ikincisi; bir cariyeye, üçüncüsü de; Hz. Ali'nin öldürülmesiydi. Mülcemoğlu bu isteklerden ilk ikisini yapabileceğini ama Hz. Ali'yi öldüremeyeceğini söyledi. Kuttâme bunun üzerine şöyle cevap verdi; altından ve cariyeden vazgeçtiğini ama Hz. Ali'nin ölmesini çok istediğini söyledi. Çünkü akrabalarından on kişi Haricilerdendi ve savaşta kaybetmişti. Bu yüzden Hz. Ali'ye büyük bir intikam besliyordu. En sonunda Mülcemoğlu bunu alınının yazısı olduğunu düşündü ve şartları kabul etti.¹⁷²

Hz. Ali Nehrevan'dan dönmüştü. Kûfe halkı kendisini karşıladı.¹⁷³ Mülcemoğlu Hz. Ali'yi öldürmeyi göze almıştı ve Hz. Ali bir gün camiye gelmiş ve burada öldürülmüştür.¹⁷⁴

Hz. Ali'nin vefatı daha doğrusu vefat şekli Müslümanlar açısından büyük üzüntüyle karşılanmıştır. Tabi bu olay Şiiler için de önemli dönüm noktalarından biriydi ve bu olay Şiiler arasında da büyük yankı uyandırmıştır.

Fuzuli de Hz. Ali'nin ölümünden duyduğu üzüntüyü bize aşağıdaki dizelerinde şöyle ifade eder;

¹⁶⁹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 205.

¹⁷⁰ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 206.

¹⁷¹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 210, 211.

¹⁷² Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218.

¹⁷³ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 218.

¹⁷⁴ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 226.

Billâh ol şâh-ı şehriyâr kani
Server-i ehl-i rüzgar kani
Cümle derdlilerin tabibi olan
Mazhar-ı lûtf-i girdigâr kani
Ol eğer gitdi ise âlemden
*Ol makam ettiği mezar kâni*¹⁷⁵

Anlamı;

Billâhi, o Şâh, o Şehriyar nerede?

Bu halka baş olan o serdar nerde?

Bütün dertlilerin hekimi olan

Tanrının lûtfuna o mazhar nerde?

Göçüp gitti ise bu âlemden

Ya makam ettiği o mezar nerde?¹⁷⁶

Şairin özellikle şiirlerini ele aldığımız da Şiiliğin yansımalarını görmekteyiz. Yukarıda ‘Tanrının lûtfuna o mazhar nerde?’ mısrasından halifeliğin Hz. Ali’nin hakkı olduğu vurgusunu yapmaktadır. Bu konu da Şia için önemlidir. Her ne kadar Fuzuli, açık ve net bir şekilde mezhebî eğilimini söylemese de yukarıdaki şiirde yer alan satır ipucu niteliğindedir.

Şaire göre Hz. Ali’nin ölümü Kerbelâ şehitlerine göre musibetlerin en büyüğü, felaketlerin en yücesi idi.¹⁷⁷

Hz. Hasan’ın Vefatı

Hz. Hasan bilindiği üzere Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın oğlu Peygamber efendimizin torunudur. Bu başlık altında Fuzuli Hz. Hasan’ın ölümünün nasıl gerçekleştiğini anlatmaktadır. Biz de bu olay karşısında Fuzuli’nin bu olayı nasıl değerlendirdiğine bakarak inanç eğilimi hakkında tespitlerde bulunacağız.

Hz. Hasan hicretin üçüncü yılı Ramazan ayının ortasında dünyaya gelmiştir. Eserde Hasan’ın ismi Allah’tan gelen vahiy doğrultusunda Hz. Muhammed (sav) kulağına ezan okuyarak koymuştur. İsmi ise Hz. Harun’un oğlunun adından gelmekte idi. Hz. Harun’un oğlunun adı Şepper idi. Şepper, Süryani dilinde Hasan

¹⁷⁵ Fuzuli, *Hadigatü’s-Süedâ*, s. 227.

¹⁷⁶ Fuzuli, *Hadigatü’s-Süedâ*, s. 227.

¹⁷⁷ Fuzuli, *Hadigatü’s-Süedâ*, s. 228.

anlamına gelmekteydi. Enes b. Malik'ten rivayete göre Hasan, Hz. Muhammed (sav)'e çok benzeyen bir çocuktur.¹⁷⁸

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Peygamber efendimizin soyunun devamı oldukları için şüphesiz Müslümanlar için önemli bir yere sahiptir. Bu önemi şair aşağıdaki dizelerde şöyle değinmiştir.

Fuzuli şiirinde Hasan ve Hüseyin'den şu şekilde bahseder;

*Kandedir böyle bir şerefli neseb
Maden-i fazl ü izz ü ilm ü edeb
Sfat-ı hazret-i Hüseyin ü Hasan
Cümle-i kâinatadır rûşen
Ol biri nakd-i pâk-i Mustafavî
Bu biri nûr-ı çeşm-i Murtazavî
Ol biri bedr-i âsuman-ı kemâl
Bu biri sırr ü cuybâr-ı cemâl
Ol biri evc-i âfitâb-ı yakîn
Bu biri gülbün-i hadaka-i din
Bu biri rehnümay-i cilvenüma
Rereallahü iktidarı-hüma..¹⁷⁹*

Açıklaması;

Nerededir böyle bir şerefli nesep?

Onlarda fazilet, ilim ve edep

Hazret-i Hüseyin, Hasan'ın sıfatı

Parlatmıştır bütün bir kâinatı

Birisi tertemiz Mustafa'dandır

Birisi göz nuru Murtaza'dandır

Birisi kemal göğünün dolunay perisi

Birisi güzelliğin sırrı ve çeşmesi

Birisi gerçek güneş asumanıdır

¹⁷⁸ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 233, 234.

¹⁷⁹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 236, 237.

Biri din bahçesi gülfidanıdır
Biri cilvelinin yolunu gösterir
Güçlerini Allah yükseltmelidir¹⁸⁰

Hız. Hasan'ın vefatı ise eserde şu şekilde tasvir edilmektedir. Hız. Hasan Hız. Ali'nin büyük oğluydu. Babası Hız. Ali vefat etmişti. Müslümanların başına birinin geçmesi gerekiyordu. Bu olayı Fuzuli şu şekilde anlatır;

Hız. Hasan kendisine biat edilmesi için Müslümanları bir araya topladı, biat bittikten sonra Mülcemoğlunu yanına çağırdı ve Hız. Ali'den sana ne kötülük gelmişti diye sordu? Bunun üzerine o da olan oldu. Diye cevap verdi ve eğer izin verirseniz Muaviye'yi öldürmeyi kabul ederim dedi, Hız. Hasan'da onu bir vuruşta öldürdü.¹⁸¹

Hız. Hasan böylece babasının intikamını almıştı. Kısa bir süre içerisinde otuz bin mücahit etrafına toplanmış ona biat etmişlerdi.¹⁸²

Müslümanlar Hız. Hasan'a biat etmesine etmişlerdir ama bu durumdan memnun olmayan biri vardı. O da Muaviye idi. Muaviye Hız. Hasan'ın yerine oğlu Yezid'in geçmesini arzuluyordu. Onun bu isteği Hız. Hasan'ın sonunu hazırlamıştır. Hız. Hasan'ın ölümünden Fuzuli ise eserinde şöyle bahseder;

Muaviye bu olanların kendi hükümlerine bir tehdit olarak gördü ve Suriye ve etrafından yandaş toplayıp savaşa karar verdi. Bu savaşın sonunda Hız. Hasan ile Muaviye anlaşmaya vardılar, Hız. Hasan öldükten sonra yerine halife olarak Hız. Hüseyin geçecekti. Ama bu şekilde olmadı tabii ki Muaviye Hız. Hasan'ın varlığını hep bir tehdit olarak gördü. Bir yandan Hız. Hasan'ı öldürmeyi düşünüyor ve o öldükten sonra da yerine halife olarak oğlu Yezid'i geçirmeyi düşünüyordu. Hız. Hasan'ın ölmesi için onu defalarca zehirletmiştir. Önceleri ev sahibine zehirletti sonra da Hız. Hasan'ın karısı karısı Eş'as kızı Cade'ye vaatlerde bulunarak zehirletmiştir. Vaatlerinden biri de Cade'yi oğlu Yezid'le evlendirmektir böylece

¹⁸⁰ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 237.

¹⁸¹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 239. Burada Mülcem'in ölümüyle ilgili bir açıklık getirmekte fayda var, Mülcem, Hız. Hasan'ın karşısına çıkarıldığında, Hasan Mülcem'in Muaviye'yi öldürme isteğini reddeder ve öldürülmesini emreder, emri üzerine öldürülür. Bkz. Taberi' den naklen, Mehmet Ali Kapan, "Hız. Ali'nin Öldürülmesi ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", S. Ü. , *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3. Sayı, 1994, s.343.

¹⁸² Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 239.

halifeliğin de sahibi olacaktı. Ve Hz. Hasan bunun üzerine zehirlenerek vefat etmiştir.¹⁸³

Fuzuli'nin bu olay karşısında duyduğu üzüntüyü ise bir şiiri bizlere şu şekilde anlatır;

*Serv-i kaddi çemen-i Hulde hırâman oldu
Hûr ü gılmana ruhi şem'-i şebistân oldu
Cevher-i zâtı olup haps-i alayiktan pâk
Mahrem-i bârgeh-i rahmet-i gufrân oldu
Gerçi ol hâtır-ı cem ile sefer kıldı veli
Dil-i ahbab fîrakından perişân oldu
Merdüm ü dide-i erbab-ı eşk döküp
Nem-i eşkile gönül evleri virân oldu..¹⁸⁴*

Şiirin açıklaması;

Servi boyu cennet'te gezip salınan oldu
Yanağı hurilerin yurduna şamdan oldu
Vücudunun cevheri kurtuldu mahpesinden
Gufran, rahmet yurdunun sırrına varan oldu
Gerçi bunu düşünüp yolcu oldu dünyadan
Ayrılıkla dostların gönlü perişan oldu
Ona bakan gözlerin göz bebeği sulanıp
Gönüllerin evleri bu yaştan viran oldu¹⁸⁵

Hz. Hasan ölümünün ardında yıkanıp, kefenlenip Bakî' mezarlığına babaannesinin yanına defnedilmiştir. Rivayetlere göre Hz. Hasan kırk yedi yıl ömür sürmüştür.¹⁸⁶

Hz. Hüseyin'in Medine'den Mekke'ye Gidişi

Şiiler, Hz. Hüseyin'i Hz. Hasan'dan sonra üçüncü imam olarak kabul ederler. Fuzuli, eserinde Hz. Hüseyin'in imamlığından ve vefatından şu şekilde bahseder;

¹⁸³ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 239, 240, 241, 242, 243, 244, 249.

¹⁸⁴ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 249.

¹⁸⁵ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 249.

¹⁸⁶ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 249.

Şiilere göre Hz. Hüseyin on iki imamdan üçüncüsüdür. Künyesi Ebu Abdullah, lakabı ise; zeki, şehit, mazlumdur. Medine’de hicretin dördüncü yılı Şaban ayının on beşinde dünyaya gelmiştir.¹⁸⁷

Hz. Hüseyin’in ismini de Hz. Hasan gibi dedesi Hz. Muhammed (sav) koymuştu.¹⁸⁸

Bir süre sonra Hz. Hüseyin kadri velilik göklerinde yükseldi. Peygamberlik güneşinden feyizli nurlar aldı. Bütün faziletleri kendinde topladı. İmamlar ve Seyitler onun neslindedir.¹⁸⁹

Yukarıdaki paragrafta Fuzuli, Hz. Hüseyin’in imametinden bahsetmiş, imamlar onun neslindedir diyerek de Şia’nın on iki imam inancından bahsettiğine şüphe yoktur.

Rivayetlere göre Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit olacağı önceden olan bazı olaylarla bilinmekte idi. Bir gün Hz. Muhammed (sav) Cebrail ile konuşurken, bu arada torunu Hüseyin de Hz. Peygamberin kucağında oturmakta idi. Cebrail şöyle dedi:

Ya Resulallah! Yakında Hüseyin’i öldürecekler, Hz. Peygamber de bu kötülüğü kim yapacak dedi, Cebrail de ümmetin yapacak ve bu toprak onun kanıyla renklenecek dedi.¹⁹⁰

Bu arada Muaviye’de ölmeden önce oğlu Yezid’in yerine geçmesini istiyordu ve yavaş yavaş savaş hazırlıklarına başlamış Suriye ve etrafına mektuplar gönderiyordu. Şam ve Irak’ın ileri gelenlerini Yezid’e biat ettirmişti. Yezid’e sadece dört kişi biat etmemişti. Bu dört kişi; Hz. Ali’nin oğlu Hüseyin, Hz. Ebû Bekir’in oğlu Abdurrahman, Hz. Ömer’in oğlu Abdullah ve Zübeyr’in oğlu Abdullah idi. Bu dört kişi Muaviye’nin ısrarlarından kaçmak için Mekke’den Medine’ye göç etmişlerdi. Muaviye arkalarından gelse de yine ikna edemedi.¹⁹¹

Diğer yandan Yezid’i etrafındakiler ‘ülkenin huzuru senin halifeliğinle son bulacak, herkes sana biat etmelidir’ diyerek kışkırtıyorlardı. Ve Yezid de herkesin kendine boyun eğmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştı bile. Muaviye vefat etmişti,

¹⁸⁷ Fuzuli, *Hadîgatü’s-Süedâ*, s. 254.

¹⁸⁸ Fuzuli, *Hadîgatü’s-Süedâ*, s. 255.

¹⁸⁹ Fuzuli, *Hadîgatü’s-Süedâ*, s. 255.

¹⁹⁰ Fuzuli, *Hadîgatü’s-Süedâ*, s. 260.

¹⁹¹ Fuzuli, *Hadîgatü’s-Süedâ*, s. 266.

babası zamanında kendisine biat etmeyen bu dört kişinin biatını istiyordu. Yezid bu dört kişinin kendisine biat etmesi için Medine valisi Utbe oğlu Velid'e bir mektup göndererek, bu konuyu halletmesini istedi. Eğer biat etmezlerse onları öldürmesi emrini verdi.¹⁹²

Velid, bu konunun hallolması için adamlarından Mervan'ı görevlendirdi ve bu dört kişiyi konuşmak için çağırdı. Hz. Hüseyin Velid'in yanına geldi yarın halkın huzurunda biat edeceğini söyledi. Bunun üzerine Mervan, Velid'e yarına kadar Hüseyin'i hapsedelim dedi, bunu duyunca Hüseyin hiddetlendi ve Yezid'in fasık, içki içen biri olduğunu kendisinin ise peygamberin ehl-i beyti olduğunu ve bu yüzden Yezid'e biat etmenin kendine layık olmadığını söylemiştir.¹⁹³

Mervan'da Velid'e Hüseyin'i hapsedmemekle hata yaptığını söyledi, Mervan bu konuda devamlı Hüseyin'e karşı kışkırtıyordu. Velid ise temiz bir mü'mindi. Ve mahşer gününde Hz. Peygamber'den ve Hz. Ali'den utanç duymak istemiyordu.¹⁹⁴

Bu esnada Yezid, vali Velid'e bir mektup daha gönderdi. Mektubunda, diğer üçü ile uğraşma nasılsa gazabım onları nerede olsa bulur diyor, yalnız Hüseyin'in başını vurdurmasını ve başını kendisine göndermesini istediğini yazıyordu. Fakat sonuç ne olursa olsun vali Velid Hz. Muhammed (sav) ailesinin haksız yere kanına girmek istemiyordu.¹⁹⁵

Velid, gizlice mektubun bir örneğini Hüseyin'e gönderdi ve durumu anlattı, ayrıca Velid, hiçbir şekilde kendisine zarar vermek istemediğini de Hüseyin'e belirtti. Hüseyin, Velid'in mektubundan anladı ki Kerbelâ yaklaşmakta idi. O gece Allah'a sabaha kadar yalvarıp, dua etti. O günün gecesine kadar Hz. Muhammed'in kabrinde kaldı dedesi ile konuştu, sonra kardeşi Hasan'ın kabrine veda için gitti, oradan annesi, Hz. Fatıma'nın kabrine gitti ona da veda ettikten sonra tekrar dedesinin yanına gitti ve ona veda etti.¹⁹⁶

¹⁹² Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 267, 268.

¹⁹³ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 268, 269, 270.

¹⁹⁴ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 270.

¹⁹⁵ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 271.

¹⁹⁶ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 272, 273, 274, 275.

Hz. Hüseyin adamlarıyla birlikte Mekke'ye gitme kararı almıştı. Medine halkı onu bir yere kadar uğurladı. Mekke'ye vardığında ise büyük bir kalabalık Hüseyin'i karşıladı. Hicaz ileri gelenleri akın akın onu görmeye geliyorlardı.¹⁹⁷

Rivayetlere göre, Yezid'in adamlarından Mekke valisi As oğlu Saad, Hicaz ileri gelenlerinin Hz. Hüseyin'e biat ettiğini Medine'ye giderek Yezid'e haber vermiştir.¹⁹⁸

Söylentilere göre Hz. Hüseyin, Yezid'e biat etmediği için, Mekke'ye gidip orada taraftar toplamaktaymış.¹⁹⁹

Bu olanları duyan Kûfe'deki Hz. Hüseyin taraftarları, hemen Hz. Hüseyin'e bir mektup yazdılar, mektuplarında savaşa hazır olduklarını beyan ediyorlardı. Bu mektup karşısında Hz. Hüseyin kayıtsız kalmadı ve harekete geçmeye karar verdi. Bunun için Müslim b. Akil' i önce Kûfe'ye gönderip durumu iyice anlamak istedi. Müslim yola çıkmıştı fakat kısa bir süre sonra yolda bir takım olumsuzluklar yaşadığı için geri döndü ve Hz. Hüseyin onun gitmesini istiyordu ama Müslim özür diledi ve ölüm korkusundan ziyade, bir daha kendisini görmeme endişesinden dolayı gitmek istemediğini belirtti. Müslim Hz. Hüseyin ile vedalaştı ve Mekke'den Kufe'ye doğru yol aldı. Hz. Hüseyin'de bu arada yol hazırlıklarına başlamıştı.²⁰⁰

Müslim b. Akiyl'in Şehit Olması

Önce Hz. Muhammed (sav)'in kabrine gitti onunla vedalaştı. Daha sonra evine gitti. Ama evinde de fazla durmayarak iki oğlu Muhammed ve İbrahim'i yanına alıp, eşi ve diğer çocuklarıyla vedalaşıp Kûfe'ye gitmek üzere yola çıktı.²⁰¹

Müslim türlü meşakkatler neticesinde nihayet Kûfe'ye gelebilmişti. Onun şehre geldiğini duyan halk çok sevindi ve ona birçok kişi biat etti. Biat edenler arasında on sekiz bin savaşçı da vardı.²⁰²

Yezid'in adamlarından olan Kûfe valisi Numan bin Beşir, şehir de olan biteni derhal Yezid'e haber verdi. Yezid de zaten ihtiyar olan Numan bin Beşir'in yerine Basra hâkimi Ziyad oğlu Ubeydullah'ı valiliğe getirdi.²⁰³

¹⁹⁷ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 276, 277, 278.

¹⁹⁸ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 278, 279.

¹⁹⁹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 279.

²⁰⁰ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 282, 283.

²⁰¹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 292.

²⁰² Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 293.

Tam o sıralarda Hz. Hüseyin'in Selman adındaki yardımcısı mektuplar getirerek bazı kimseleri doğru yola irşat etmekle uğraşıyordu. Ubeydullah bunu öğrenince bazı Müslümanları onunla birlikte suçlandırıp öldürttü. Yerine kardeşini bırakıp Kûfe'ye doğru yola çıktı.²⁰⁴

Şehre yaklaşınca durdu ve kafasına bir sarık geçirdi, yüzünü kapattı. O kıyafetle onu gören kalabalık Hüseyin'in geldiğini zannettiler. Kalabalık içerisinde Müslim de vardı, o gelenin kimsenin Hüseyin olmadığını anladı ve kalabalığa seslendi. Bunun üzerine Ubeydullah kalabalığın tepkisinden çekindiği için yüzündeki örtüyü açtı. Ve şehre girdi.²⁰⁵

Ubeydullah bir adam tuttu ve Müslim'i takibe almıştı. Müslim de Urve b. Hâni denilen bir zatın evinde kalıyordu. Ubeydullah'ın adamı bunu öğrendi ve Ubeydullah hemen Hâni'yi yanına çağırdı ve kamçılararak öldürttü.²⁰⁶

Bunu duyan Müslim de savaş kararı aldı. Kendisine biat edenleri savaşa çağırdı. Savaş başlamıştı fakat Müslim'in savaşçılarının birçoğu ölmüştü ve dağılmışlardı. Bunun üzerine Müslim de Kûfe'den ayrılma kararı aldı fakat bir türlü çıkamadı ve Ubeydullah tarafından yakalatıldı ve Ubeydullah Müslim'i öldürttü.²⁰⁷

Yezid, bu olayı duyunca Ubeydullah'ı tebrik etmek için bir mektup yazdı. Ubeydullah mektubu aldıktan sonra, emir üzerine Ubeydullah, Hz. Hüseyin'i ortadan kaldırmak için hazırlıklara başlamıştı.²⁰⁸

Hz. Hüseyin'in Mekke'den Kerbelâ'ya Hareket Etmesi

Hz. Hüseyin'in, Kerbelâ'ya hareket etmek için artık yol hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Onu ne kadar yolundan geri çevirmek isteseler de bir türlü razı edemediler. Hüseyin kendini vazgeçirmeye çalışanlara şu cevabı verdi; 'Kûfe halkı oraya gelmemi istiyor, zaferi kazanacağıma kefil oldular.' dedi.²⁰⁹

²⁰³ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 294.

²⁰⁴ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 294, 295.

²⁰⁵ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s.295, 296.

²⁰⁶ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s.298, 299.

²⁰⁷ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s.299-311.

²⁰⁸ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 311- 320.

²⁰⁹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 326.

Hz. Hüseyin, Kûfe'ye gitmemesi için ısrar edenlere; 'Hikmetin sırları bize gizli olmaz ve ismetin feyzi bizi gaflete sürüklemes.' diyerek kararında net olduğunu vazgeçmeyeceğini belirtmiştir.²¹⁰

Daha sonra bir takım kişiler Hz. Hüseyin'e yine geldiler ve gitmek için neden bu kadar ısrarlı olduğunu sordular; o da rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü ve ona geç kalmadan Kûfe'ye gitmesi ve hiçbir sebebin engel olmamasını söylediğini ifade ederek ısrarının sebebini açıklamıştır.²¹¹ Etrafindakiler tam olarak anlayamazlar da Hz. Hüseyin'e göre Kûfe'ye gidip orada İslam adına savaşmak kutsal bir vazife idi. Zira zalim bir yöneticiye karşı emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker yaptığını düşünmekteydi.

Hz. Hüseyin yol hazırlıklarını tamamlamıştı, dostlarına veda edip bir sabah vakti erkenden yola çıktı. Zaten tam da o sırada Müslim b. Akiyl'i şehit etmişlerdi. Tabii ki Hüseyin yalnız değildi onunla birlikte ashabından yanında gelenler vardı. Yola bir ara mola verilmişti ve Hüseyin yanındaki ashabına benimle dünya menfaati için beraberseniz geri dönün dedi ve bunun üzerine bazıları geri döndü.²¹²

Hz. Hüseyin daha yoldayken Müslim b. Akiyl'in şehit olduğu haberini aldı. Ama yine de Kûfe'ye gitme kararından vazgeçmedi, yoluna devam etti.²¹³ Yolda mola verdikleri bir ara Hüseyin ashabını topladı, Müslim'in şehit edildiğini ve Kûfelilerin ahitlerini bozduğunu söyledi. Hüseyin, Yezid'in askerlerinin çok fazla sayıda olduğunu ve etraflarını sardığını biliyordu.²¹⁴

Hz. Hüseyin yoluna konaklaya konaklaya ilerliyordu. Yine mola vermişti Hz. Hüseyin. Mola verdikleri yerin adı ise; Kerbelâ idi. Hz. Hüseyin buradan öteye ilerleyemedi ve birçok defa Yezid'in askerleri ile karşılaşmış, savaşmış.²¹⁵

Hz. Hüseyin'in Yezid'in Ordusu İle Muharebesi

Eserin bu bölümü iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Hurr'un şehadeti ve bazı şehitlerin vefatları anlatılmaktadır.

²¹⁰ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 328.

²¹¹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 329.

²¹² Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 329, 330, 331.

²¹³ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 334.

²¹⁴ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 337.

²¹⁵ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 343-362.

Hurr'ün Şehadeti ve Bazı Şehitlerin Vefatları

Rivayetlere göre; Hurr'ün Ali adında bir oğlu vardı. Ali, Urve adındaki bir köle ile birlikte Hz. Hüseyin'in tarafına geçip savaştı ve şehit oldu. Ali'den hemen sonrada Urve şehit olmuştur. Yezid Riyahi oğlu Hurr ve kardeşleri de Kerbelâ alanında şehitlik şerbetini içmişlerdi.²¹⁶

Hz. Hüseyin de askerlerinin safları arasından çıkıp, düşman askerlerine karşı durdu. Ve askerlere seslendi; ben bu diyara harp için gelmedim, kavgaya kendi dileğimle girmedim, dedi. Bana mani olmayın ya Medine'ye gideyim, ya da Şam'a gidip Yezid ile konuşayım, dedi. Hz. Hüseyin'e şu cevabı verdiler; sana bu tehlikeden kurtuluş yok, Şam'a gitsen, güzel ve tatlı dille Yezid'e hoş görünür, kurtulursun. Medine'ye dönersen de fitne çıkarır, bizi yeniden azaba salarsın dediler. Hz. Hüseyin, baktı ki ne yaparsa yapsın karşı tarafın barışmak gibi bir niyeti olmadığını anladı. Hz. Hüseyin ve askerleri savaşmak zorunda kaldılar.²¹⁷

Bu savaşta, Hz. Hüseyin'in ordusundan; Zübeyr b. Hassan, Berir, Vehab Kelbî, Ömer b. Halid, Hanzele oğlu Sa'd, Ömer b. Abdullah, Mâlik oğlu Vakkas, Şüreyh b. Ubeyd, Müslim Azerbaycanî, Müslim'in oğlu, Râfi oğlu Hilal, Yezenî oğlu Abdurrahman, Müslim Mâzenî oğlu, Urve oğlu Abdurrahman, Ömer b. Mutâ isimli askerler gibi daha birçok asker şehit olmuşlardır.²¹⁸

Şair Fuzuli bu olay sonucunda Hz. Hüseyin'in ordusundan şehit olanlara üzüntüsünü şu şiirinde şöyle aksettirmiştir;

*Bû mukarrerdir ki dergâh-ı mukarreb mahremi
Sâyir-i nüzhət sery-i ravzay-i Rıdvân olur
Bû muhakkaktır ki sûltân-ı temerrüd tâbii
Sâkin-i zindân-ı mihnet hâne-i niyrân olur.*²¹⁹

Açıklaması;

Bu kesindir ki yakın dergâhının dostları,
Hoşnutluk bahçesinin kasrında gezer olur,
Bu gerçektir ki, inatçı sultanın tabi'leri,
Cehennem'in mihnetli zindanında oturur.²²⁰

²¹⁶ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 377,378.

²¹⁷ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 379.

²¹⁸ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 379-394.

²¹⁹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 394.

Şair, yukarıdaki dörtlükte Hz. Hüseyin'i şehit edenlerin affedilmemesini dilemiş, bu olanlar karşısındaki üzüntüsü ve tavrı onun tarafını biraz olsun belli etmektedir diyebiliriz.

Kerbelâ Vak'a'sında, Yezid'in askerleri çoğunlukta Hz. Hüseyin'in askerleri ise azlıktaydı. Yezid'in askerlerinin sayısı yirmi iki bin civarında idi.²²¹

Şaire göre, Kerbelâ meydanı adeta hak ile batılın ayrıldığı noktayı ifade eder. Bu meydanda o kadar çok acı haberler olmuştur, ama şaire göre bu acıları ve şehitlerin halini yazı ile yazmanın imkânı yoktur.²²²

Hız. Hüseyin ve Evlatlarının Şehit Olması

Bu olayda Hz. Hüseyin'in çocukları da şehit olmuştur. Şair eserinde bu konuyu şöyle aktarmaktadır;

Kerbelâ Olayı'nda Hz. Hüseyin taraftarlarından birçok şehit verilmişti, şehitlik sırası Hz. Hüseyin ve evlatlarında idi.²²³

Hız. Hüseyin oğlunun ölümünü görmemek için silahlanıp, meydana doğru yürüdü. Fakat oğlu Ali Ekber de düşmana karşı koymak için babasından izin istedi, Hız. Hüseyin oğlunun bu ısrarından üzüntü duydu ancak sonunda izin verdi. Baba ve oğul artık harp meydanında idiler.²²⁴

Ali Ekber o zamanlar daha on sekiz yaşında idi. Hız. Hüseyin'in büyük evladı idi. Ali Ekber kendini düşman askerlerinin önüne attı ve savaşa başladı. Fakat savaş başladıktan bir süre sonra Ali Ekber savaş malzemelerinin ağırlığı ve susuzluktan bitkin düştü. Biraz babasının yanında durdu sonra meydana tekrar geri döndü.²²⁵

Ali Ekber, düşman askerlerinin ortasında kalmıştı. Bir süre savaştıktan sonra yaralanmıştı. En sonunda da karşı Yezid'in ordusundan İbni Nümeyr, başka bir söylentiye göre de, Merve Abdi oğlu Mehe'nin yaralaması sonucunda, babası Hız. Hüseyin'in yanında vefat etmiştir.²²⁶

Fuzuli'nin, Ali Ekber'in ölümü üzerine yazdığı şiir şöyledir;

Derdâ ki içti bezm-i belâda mey-i fenâ

²²⁰ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 394.

²²¹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 423.

²²² Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 426.

²²³ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 438.

²²⁴ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 438,439.

²²⁵ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 440, 441.

²²⁶ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 442,443.

*Can ü cihandan almadan ol nevesîde kâm
Gülzâr-ı ömrü gördü hazân görmeden bahar
Mâh-ı cemali etti gurub olmadan tamam..²²⁷*

Şiirin açıklaması;

Ne yazık,
Fânîlik şarabını! Belâ bezminde içti
Candan, cihandan göçtü muradını almadan!
Ömür güllüğü hazan gördü bahar görmeden,
Gurup etti ay yüzü bir dolunay olmadan!²²⁸

Şair, Hz. Hüseyin'in oğlunun ölümüne duyduğu üzüntüyü şöyle anlatır; gerçekten bu yürek yakıcı hali ancak ateşlerin sivri alevinin sıcağından yanan bir kanlı ciğer anlar ki, gönül parça parça olarak sevilen bir oğlun ayrılık dağı ile yanmış olsun.²²⁹

Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Ekber'in vefat ettiğini duyan kadınlar çığlık atmaya başladılar. Hz. Hüseyin onları teselli etti, onlara dedi ki;

Ey Peygamberin Ehl-i Beyti! Müminin kâfirden üstün olduğu yönü, mümin, belaya sabreder, kâfir ise feryat ve şikâyet eder. Nitekim nimette de kâfir günah işler, mümin ise takva sahibidir. Şüphesiz mümin belaya sabır ve şükür gösterir. Kâfir ise şikâyet ederek kahra uğrar ve kınanmış olur.²³⁰

Hz. Hüseyin, bunları söyledi ve küçük evlatlarını büyüklere ve Allah'a emanet ettikten sonra onlara veda ederek savaş meydanına doğru yürüdü.²³¹

Hz. Hüseyin'in oğullarından Zeynelâbidin çok zayıf bir çocuktü, güçlkle yatağından çıktı ve babasının yanına geldi, savaşa katılmak istediğini babasına söyledi fakat Hz. Hüseyin daha şehitlik sırasının kendine gelmediğini ve seyitlik silsilesinin ona bağılı olduğunu söyleyerek bu isteğini şimdilik reddetmişti. Bu konuşmadan sonra Hz. Hüseyin, Zeynelâbidin'i önüne aldı, ona ata ve dedelerinden

²²⁷ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 444.

²²⁸ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 444.

²²⁹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 444.

²³⁰ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 444.

²³¹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 445.

miras kalan emanetleri teslim etti. Bu emanetler; Kelâmullah, Fatıma'nın Mushaf'ı, Cifr-i Ebyaz, Cifr-i Câmi, Kıyamet İlmi ve Bâki ilimler idi.²³²

Hız. Hüseyin emanetleri oğluna teslim ettikten sonra, Cennet ziyafethânesine gitmeye karar verdi, güzelce üstünü giyindi. Resulullah'ın sarığını çözüp tekrar bağladı, Hız. Hamza'nın kalkanını omzuna yerleştirdi. Hız. Ali'nin kılıcını da boynuna taktı. Ehl-i Beyt'e Allah'a ısmarladık dedi ve yine Resulullah'ın atına bindi ve savaş meydanına doğru ilerledi.²³³

Hız. Hüseyin savaş meydanına varınca orada bir şiir okudu, bu şiirin Türkçesi şöyle idi;

Şiirin açıklaması;

Babam Allah tarafından halk içinden seçilmiş ve arınmış,
Annem de öyle ve ben, o iki seçkinin oğluyum.
Bir gümüş ki, altından yaratılmış
Ben, iki altının oğlu olan o gümüşüm
Fatımatü'z-Zehra benim annem; babam da,
Resullerin varisi, insin ve cinin imamı.
Halk içinde benim ceddim gibi kimin ceddi var?
Yahut benim büyüğüm gibi kimin büyüğü var? İşte ben,
Şanı göklerde bayrak gibi dalgalanan o iki kişinin oğluyum,
Altın içinde altın içinde altınım,
Gümüş içinde gümüş içinde gümüşüm²³⁴

Şiirleri okuduktan sonra Hız. Hüseyin düşman topluluğuna şöyle seslendi:

_Ey zalimler! Hız. Muhammed'in şeriatine inanıyor ve bunlara boyun eğiyorsanız, bu zulümlerden dolayı tövbe edin. Aman verin ki, bu çocukları, bu

²³² Fuzuli, *Hadıgatü's-Süedâ*, s. 445. İmamiye Şiiliğine göre Ehl-i Beyt'in Hız. Muhammed'den aldığı ve sakladığı özel eserler mevcuttur. Şiilerin hadis kaynaklarında yer alan rivayetlere göre Ehl-i Beyt'in özel bir ilme sahip olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır. Kimi Şiilere göre bu eserler bizzat Peygamber efendimiz tarafından Hız. Ali'ye yazdırılmıştır. Bu düşünceyle ilgili eleştirel bir yaklaşım için bkz. Doğan Kaplan, "Ehl-i Beyt'in Gizli İlmi: Hız. Ali'ye Nispet Edilen Kitâb-ı Ali(Sahife-Camia) Cefr ve Mushaf-ı Fatıma Hakkında Bir İnceleme," *S.Ü.İ.F.D.*, 30, Güz, 2010, s. 75.

²³³ Fuzuli, *a. g. e.*, s. 447, 448.

²³⁴ Fuzuli, *Hadıgatü's-Süedâ*, s. 448, 449.

kadınları ayakaltında ezdirmeden Habeş diyarı yönlerine veya Anadolu'ya alıp gideyim. Arap adasını ve Babil topraklarını size vereyim, eğer yine de savaştan vazgeçmezseniz bari birer birer meydana gelin!²³⁵ demiştir.

Askerlerin bir kısmı pişmanlık duymuştu ama diğer askerlerin başındakiler ise bu durumdan pek memnun olmadılar, Hz. Hüseyin'in bu sözlerle askerin fikrini değiştireceğinden endişe ediyorlardı. Hz. Hüseyin'e şöyle seslendiler:

_Ey Hüseyin! Bizim savaşımız Yezid'in emriyledir. Senin kurtuluşun da ona biat etmektir, ya biat edersin ya da ölüme boyun eğersin! dediler.²³⁶

Bunları söyledikten sonra, ok atıcılara emir verdiler. Hz. Hüseyin'i ok yağmuruna tuttular. Ama Hz. Hüseyin'e bu atılan oklardan bir zarar gelmemişti. Aniden etrafı bir toz bulutu kapladı ve toz bulutunun arasından insana benzemeyen bir varlık belirdi. Hz. Hüseyin kim olduğunu sordu, o da perilerin serdarı olduğunu ve yardıma geldiğini söyledi. Fakat Hz. Hüseyin bu yardımı kabul etmedi, rüyasında yardıma kavuşacağını, fanilikten ebediliğe gideceğini, bu bir saatlik hayat için gerek olmadığını söyledi onu geri çevirdi. Perilerin serdarı Hz. Hüseyin'e veda etti oradan ayrıldı ve toz bulutu kayboldu.²³⁷

Sonra Hz. Hüseyin savaş meydanında dolaşmaya başladı, dövüşçü istiyorum diye bağırdı, bu esnada karşısına çıkan birkaç kişi çıktı ve onları kılıcıyla öldürdü. Bu hali Şemir gördü Şam ve Kûfe askerleri! diye bağırdı. Hz. Hüseyin Fırat ırmağının kenarında idi, Şemir askerlere Hz. Hüseyin'in ve atının ırmaktan su içmesine izin vermeyin yoksa bin asker bile ona karşı duramaz, diye seslendi.²³⁸

Şemir'in kışkırtmasıyla karşı taraf ve Hz. Hüseyin Fırat ırmağı arasına girdiler ve dövüşe başladılar.²³⁹

Hz. Hüseyin Fırat kıyısından çadırlara gelinceye kadar önüne çıkan dövüşçüleri öldürmüştü. Çadıra gelince haremdeki kadınlara vasiyetini tazeledi; onlara musibet için hazır olun, fakat mümkün olduğunca nâmahremden kendinizi gizli tutunuz demiştir.²⁴⁰

²³⁵ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 450.

²³⁶ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 451.

²³⁷ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 451, 452.

²³⁸ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 453.

²³⁹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 453.

²⁴⁰ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 454.

Daha sonra Hz. Hüseyin, Zeynelâbidin ile vedalaştı. Ona şöyle dedi;

_Ey gözümün nuru! Sabırlı olmak yolundan ayrılma ki, o yol peygamberlerin ve evliyanın ahlak yoludur. Eğer bize musibet gelmeseydi, bizden sonra gelecek Müslüman kişilere bir bela gelse onu ilahi bir gazap diye düşünerek üzüleceklerdi. Bu musibetin başa gelmesi ümmetin Allah'tan korkanları için teselli sebebidir.²⁴¹ demiştir.

Hz. Hüseyin savaş meydanında defalarca yara almıştır. Bu halini görenler onu öldürmek istemişlerdir. Oklardan bir tanesi Hz. Hüseyin'in alınına gelmişti, Hz. Hüseyin artık güçsüz kalmıştı, atının yanında yerde halsiz bir vaziyette şehit olmayı bekliyordu. Şemir askerlere hemen öldürmelerini emretti ve Yezid'in ordusundaki askerlerden önce Der'a bin Süreyk geldi yanına Hz. Hüseyin'i kolundan yaraladı,²⁴² sonra da Enes oğlu Sinan gelerek, omzuna bir ok vuracaktı ama Şemir onu engelledi çünkü kendisi Hz. Hüseyin'in hayatına son vermek istiyordu. Hz. Hüseyin'in göğsüne ayağını koydu, sonra ayağını çekti, Hz. Hüseyin kibleye döndü ve namaza durdu. Hz. Hüseyin namazdayken, Şemir, onu vurdu. Hz. Hüseyin bu yaraların acısına dayanamayıp orada vefat etmiştir.²⁴³

Kurtulan Ehl-i Beyt, Hz. Hüseyin'in matemiyile baş başa kalıp şu şiiri söylemişlerdir;

*Yâ Râb ne fitnedir ki cihân kıldı âşikâr
Yâ Râb ne zulümdür ki âyan etti rûzigâr
Yâ Râb kaza bu emrde çekmez mi infîâl
Yâ Râb felek bu fûlden olmaz mı şermsâr*

*Âb ü havây-i gülşen-i mihnet fezây-i dehr
Çün olmadı Hüseyne sefâbahş-ı sâzkâr
Arâm tutmayub yere geçsin hemiyşe âb
Mehd-i feragat üzre havâ tutmasun karâr
Çün hâkidân-ı dehrede ârâm bulmadı
Sultân-ı dîn Hüseyin-i Ali şah-ı kâmkâr*

²⁴¹ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 454, 455.

²⁴² Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 455- 459.

²⁴³ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 460,461.

*Bâd-ı fenâya gitse revâdır bu hâkdân
Âyine-i vücûde ademden salub gubâr
Ey dil, hükûmetine cihanın ne itimad
Ey dîde, haşmetine zamanın ne itibâr
Olsaydı rûzigâr-ı nihâdında bir sebat
Ahdin kılurdu âl-i Resûl ile üstüvâr
Devran cibilletinde ger olsaydıbir vefâ
Âl-i Resul hizmetin eylerdi ihtiyâr
Ol vakitten ki hasm rızâsiyla tiğ u tîr
Şah-ı şehîdin eyledi âzasını figâr
Açmış dehan teessüf için tîr-i tündrû
Çekmiş zebân tahassür için tiğ-i âbdâr
Yâ Râb ki tiğ çıkmaya habs-i niyâmdan
Yâ Râb ki kande olsa ola tîr hâkisâr..²⁴⁴*

Açıklaması;

Yâ Râb, bu ne fitnedir, açığa vurdu cihan,
Yâ Râb, bu ne zulumdür, ortaya koydu zaman,
Yâ Râb, kazâ bu işte kızgınlıkla yanmaz mı?
Yâ Râb, Felek bu işten kızarıp utanmaz mı?
Dehrin mihnet attıran güllüğünde su, hava,
Mademki Hüseyin'e vermedi şifa, devâ,
Akmasın, şu yerlerin dibine geçsin sular,
Rahatlık beşiğinde hava tutmasın karar!
Çünkü dünya yüzünde rahat etmedi bir an,
O Şah Hüseyin Ali, o dinde ulu sultan!
Faniliğin yeline uğramalı bu yerler,
Varlığın aynasına yokluk toz saçsın yer yer!
Ey gönül bu dünyanın hükmüne inançlar ne?
Ey göz ihtişamına zamanın itibar ne?
Olsaydı bu devranın huyunda eğer sebat,

²⁴⁴ Fuzuli, *Hadîgatü's-Süedâ*, s. 464,465.

Âl-i Resul’le andı, sağlam ederdi kat kat!
Devranın tıynetinde eğer olsaydı vefâ
Âl-i Resul’e hizmet eder, verirdi safâ!
Düşmanın isteği ile kılıç, ok deprenince,
Şehit şahında açtı yaralar nice nice!
Hızlı uçan ok açmış öldürmek için ağız,
Keskin kılıç dil açmış hasretler için yalnız.
Yâ Râb, kılıç çıkmasın hapsolan kılıfindan,
Yâ Râb, ne yerde olsa ok yere batsın her an!²⁴⁵

Fuzuli *Hadîkatu’s-Süedâ* adlı eserinde, Kerbelâ Olayı’nı ayrıntıları ile aktarmış, aktarırken de bu olaydan duyduğu üzüntüyü, okuyucuya hissettirmiştir. Ayrıca bazı şiirlerinde de Hz. Ali’ye olan övgülerinde onu diğerlerine göre daha değere layık bulması da bu eserlerdeki Şii temayülleri hissettirmektedir.

b. Fuzuli’nin Beng ü Bâde Adlı Eserindeki Şii Yansımalar

Fuzuli’nin *Beng ü Bâde* adlı eseri insan davranışlarına semboller vererek açıklayan alegorik bir eserdir. Daha öncede belirttiğimiz gibi Fuzuli, bu eserini Şah İsmail’e takdim etmiştir. Bu eserde şarap ile afyon arasındaki mücadele anlatılır. Eser 444 beyitten oluşmuş, küçük bir kitaptır.

Bu eser Fuzuli’nin ilk eserlerindedir diyebiliriz. Bu eserin bazı nüshalarında Hz. Ali’ye yazılan medhiyeler yer almamış bunun sebebi ise Sünni düşüncenin ağır basmasıyla. Bazı nüshalarında da Şah İsmail’e yazılan medhiyelerin bulunmamasının nedeni de Şah İsmail’in Osmanlı ile mücadelede bulunmasından dolayı bazı yazarlar ya da basanlar tarafından bu kısımlar çıkarılmıştır.²⁴⁶

Fakat eserin Şah İsmail’e ne zaman takdim edildiği tam olarak belli değildir. Ama Haluk İpekten, kitabında Tahir Olgun’un, *Fuzuli’ye Dair* adlı eserinde (İstanbul 1936) “*Beng ü Bâde*” eserinden şu şekilde bahsettiğinden söz eder; Bâde ile Şii Safevi hükümdarı Şah İsmail’in ve Beng ile de Osmanlı Padişahı Sultan Bâyezid’in anlatıldığını belirtmektedir. Şah İsmail içkiye düşkünlüğüyle, ‘Bâde’ olarak

²⁴⁵ Fuzuli, *Hadîgatü’s-Süedâ*, s. 465,466.

²⁴⁶ Bkz. Fuzuli, *Beng ü Bâde*, (haz. Kemal Edip Kürkcüoğlu), Maarif yay. , İstanbul, 1956, s. VI.

adlandırılmış, hatta Özbek hükümdarı Şeybek Hân'ı öldürtüp, kafatasını gümüşle kaplatarak, bununla şarap içtiği, atılgan bir hükümdar olduğu bilinmektedir. Sultan Bayezid'in 'Beng' diye adlandırılmasının nedeni de afyona düşkünlüğündendir.²⁴⁷

Eserde başlangıçta kısa birer tevhid, münacât ve Hz. Ali ve Şah İsmail için medhiye yer alır. Daha sonra hikâye kısmı yer alır. Hikâyenin özeti ise şöyledir; Bâde, genç bir delikanlıdır, Genç olan Bâde bezm ortamında arkadaşlarıyla eğlenmektedir. Bâde, kendini iyice bezm ortamına kaptırır. Sonra kendisinden etrafına övgüyle söz etmeye başlar. Bunu duyan sâki ise kendinden daha üstün başka biri olduğundan yani Beng'den bahseder. Bâde de bunun üzerine kızar. Boza adlı arkadaşını Beng'e elçi olarak gönderir. Bâde'nin elçisi Boza, Beng'in meclisinin güzelliğine kapılarak Bâde'ye ihanet eder. Beng'in tarafına geçer. Bu olanlara kızan Bâde, Beng ile savaşıma karar verir. İki taraf karşılaşır. Ve sonunda Bâde, Beng'e galip gelir. Beng'in arkadaşlarını serbest bırakır yalnızca Beng'i hapsedirir. Ama Beng bir yolunu bulup hapisten kaçır. Ve bu olaydan sonra gizlice dolaşır.²⁴⁸

Bâde, Safevi hükümdarı Şah İsmail'i, Beng ise II. Beyazıd'ı temsil etmektedir. Fuzuli, kendi görüşlerini açıkça ortaya koymaktan çekinmiştir ama hikâyede Şah İsmail'in II. Beyazıd'a galip gelmesi eserin sahibi Fuzuli'nin itikadi görüşünün Şii olabileceğini akla getirir.

Eserde sadece Bâde değil, zaman zaman Beng de övülmüştür fakat Fuzuli inançsal değerlerini belli edemeden de kendini alamamıştır. Bâde, Beng ile yaptığı savaşın sonunda galip gelmiştir.²⁴⁹

Beng ü Bâde'de sadece Şah İsmail ve II. Beyazıd anlatılmamış, ayrıca Osmanlı ve Safevi devletlerinin toplum yapısı da incelenmiştir. Osmanlı bir imparatorluk olması hasebiyle, Safeviler'e göre daha kozmopolit bir toplum yapısına sahip iken, Safeviler daha saf, bozulmamış bir toplum yapısına sahiptir.²⁵⁰

²⁴⁷ Bkz. İpekten, *a. g. e.*, s. 51.

²⁴⁸ Bkz. Mehmet Vanlıoğlu, "Beng ü Bâde ve Muhtevası", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, Konya, 1997, www.turkiyat.selcuk.edu.tr. erişim tarihi: 11/04/2012.

²⁴⁹ Bkz. Ali Yıldırım, "Eski Türk Edebiyatı" <http://turkoloji.cu.edu.tr>. Erişim tarihi: 12.04.2012.

²⁵⁰ Bkz. Ali Yıldırım, "Eski Türk Edebiyatı" <http://turkoloji.cu.edu.tr>. Erişim tarihi: 12.04.2012.

Bu eser Fuzuli'nin deha diyeceğimiz doruğa ulaşmadan önce kaleme aldığı bir eserdir. *Beng ü Bâde* gösterişsiz görüntüsünün ardında gelişme vadeden bir eserdir. Fuzuli'nin bu eserinde kelimeleri ustaca kullandığı göze çarpar.²⁵¹

Daha önce de belirttiğimiz gibi elimizde bulunan en yeni yayını Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından hazırlanmış olanıdır. Fakat esas alınan nüshanın tam olarak hangi tarihte yazıldığı belli değildir. Fakat en eski nüshalardan biri olduğu düşünülmektedir.²⁵²

Bu eserde şairin mezhebi tercihi hakkında bize fikir veren kısımlarından bir tanesi, eserde naattan sonra Hz. Ali'ye yazılmış olan medhiye kısmıdır, bu kısım şu şekildedir;

Şemme-i vaf i Hayder-i Kerrâr

Yâr-i Selmân ü hâce i Kanber,
Vâli i Ravza Sâki-i Kevser
Oldur âyine-dâr-i sûret-i Hakk;
Ne Vasi, Vâris-i Nebi mutlak
Nâzim-i şer ü Saki-yi Kevser
Bâb-i Şibbür ü vâlid-i Şebber
Rabbenâ lâ tugayyiran uvali
Va'skini şarbatan bi kafi Ali²⁵³

Yukarıda Hz. Ali şair tarafından açık bir şekilde övülmüştür. Hz. Ali'nin Allah'ın âyinedârı olduğu, ve Hz. Peygamber'in vâsisinin Hz. Ali olduğunu demek istemiştir. Özellikle son iki satırda

“Rabbenâ lâ tugayyiran uvali

Va'skini şarbatan bi kafi Ali”

(Ey Rabbim ezeli olan nasiblerimi değiştirme, bana Hz. Ali'nin avucundan bi yudumluk su içir) diyerek şair dua etmiştir. Aslında bu satırlar şairin mezhebî eğiliminin yansımalarıdır diyebiliriz.

²⁵¹ Bkz. Fuzuli, *Beng ü Bâde*, s. IV.

²⁵² Bkz. Fuzuli, *Beng ü Bâde.*, s. V.

²⁵³ Bkz. Fuzuli, *Beng ü Bâde*, s. 2,3.

Yine Fuzuli'nin Şiiliğinin kanıtı sayılabilecek olan daha önce de bahsettiğimiz, eserde Şah İsmail'e yazılmış medhiye ise şu şekildedir;

Midhat-i Padişah-i Ba-ferheng

Sakiya subh demdür eyle şıtab
Devre gelsün çü mihr, cam-i şerab
İztırab içreyem humarum var
Badeye hayli intizarum var
Galip olmuş bana mehabet i beng
Vahm idüp eylerem her işde direng
Cam-i mey sun, ki ta dilirane
Medh idem Padişah-i devrane
Ol şafa-bahş-i Cam-i Cem ki, müdam
Taht gayrinedür çü bade haram
Ol ki başlar zemande bezm-i ferağ
Padşehler başından eyler ayağ
Cam-i feyzin içen, Meesiha-tek,
Feyz-i Ruhu'l-Kudüs tapar bi-şek
Mey gibi, feyzi halka neş'e-resan,
Neş'e-tek hükmi il başına revan
Ol ki, cam ü mey olalı bünyad
Kadeh andandur, ol kadehden şad
Bezmdede, bade-tek, neşat engiz
Rezmde, cam-i bade-tek, hun-riz
Devri bir bazmdür, Behişt-ayin
Cam zerrin surahi hem zerrin
Bu surahiden olmayan hoş-hal
Dürd-nisbet müdam ola pa-mal
Meclis efruz-i bezm gâh-i Halil
Cem-i eyyam: Şah İsmail
Andan asudedür gani vü geda

Hallada'llahu mulkehu abada!²⁵⁴

Fuzuli yukarıdaki beytinde Şah İsmail'e övgülerde bulunmuş ve sonunda da mülkünü ebede kadar sürdürmesini Allah'tan istemiştir. Şairin eserinin başında Şah İsmail'e medhiye yazması ve hikâyede de Şah İsmail'i galip ilan etmesi inanç boyutunun yansımalarıdır.

Eserde anlatılan her olay ayrı ayrı konu başlıklarıyla anlatılmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi eser, Şah İsmail ile II. Bayezid'ı karşılaştırmaktadır. Ve bu karşılaştırma sonunda da Şah İsmail, II. Bayezid'a üstün gelmiştir. Fuzuli mezhebini diğer eserlerinde olduğu gibi açık açık ifade etmemiş fakat semboller koyarak birini diğerine üstün tutarak anlamamızı sağlamıştır.

Hikâye kısmından sonra Fuzuli eserinin son kısımlarında Beng ile Bade'yi mübahase etmiştir. Bu kısım şöyledir;

Beng ü Mey bahs-kerdeneş ba-hem

Mey eydür: - Men, nebire-i takem!

Beng eydür: - Sen pelîd ü men pakem!

Mey eydür: - Men nedim-i sultanem!

Beng eydür: - Pir-i ehl-i irfanem!

Mey eydür: - Hakim-i havasem ü hüş!

Beng eydür: - Şüfiyem men, erzak-püş!

Mey eydür: - Men şefak kimi alem

Beng eydür: - Men sipihr-timsalem

Mey eydür: - Hoş menümedür âlem!

Beng eydür: - Kutb i alemem, men hem!

Mey eydür: - Gamlü halka gam hwarem!

Beng eydür: - Sence men dahi varem!

Mey eydür: - Men çerağ-i encümenem!

Beng eydür: - Reşk i ğunçe-i çemenem!

Mey eydür: - İşk, pir-i rahumdur!

²⁵⁴ Bkz. Fuzuli, *Beng ü Bâde*, s. 3,4.

Beng eydür: - Ol, menüm penahumdur!
Mey eydür: - Nev-res-i cihan-süzem!
Beng eydür: - Pir-i daniş amüzem!
Mey eydür: - Eylerem seni fani!
Beng eydür: - Tınma, haddüni tani!
Bahs ilen olmadı çü kat niza
Fitne şulh ü şalaha kıldı vida
İbtida oldı çün ki ceng ü cedel,
Bir nice hamle oldı redd ü bedel.
Hiddet-i Beng Meyden idi füzün,
Beng kuvvet tapub Mey oldı zebün.
Gördü Mey, devletinde bim-i hanel,
İstedi uzr-i seyyi'at-i amel.
Nezr idüb eyledi Hudayı güvah
Kim bu nevbet, bu düşmen olsa tebah,
Kimi dutdıysa eyleye azad,
İtmeye kimsenün fesadını yad.
Tapdı sayıl icâbet-i mes'ül.
Şaf idi kalbi, nezri oldı kabül,
Çıkdı na-geh keminden ol leşker,
Oldı Bengün sipahı zir ü zeber.
Büze vü Beng ü Berş esir oldı.
Kimi hurd ü kimi hamir oldu;
Badenün hatirine yıtdı şafa;
Nezr kılmıştı, nezre kıldı vefa.
Kıldı azad o dört ser-hengi,
Saki vü Berş ü Büze vü Bengi.
Her birin kıldı bir işe me'mur,
Alemi itdi adl ilen ma'mur.
Akibet Beng idüb ihanete ar,
Badenün hidmetinden itdi firar.
Şimdi gezdükde korha korha gezer;

Bade her kande görse, anı ezer.
Özini mutlak aşkar itmez,
Mey olan yirlere güzar itmez.
Şükr li-‘llah ki şuhla döndi bu ceng
Ahir oldı adavet-i Mey ü Beng²⁵⁵

Fuzuli, yukarıda Bade ile Beng’i karşılaştırmış, bu karşılaştırmalardan anlaşılıyor ki Bade, Beng’e göre hep daha iyidir. Fakat şunu da belirtelim ki Beng’in hep kötü özelliklerden bahsetmemiş zaman zaman onun da iyi özelliklerine yer vermiştir. Tabi ki Bade’nin iyi özelliklerinden çoğunlukla bahsetmiş olması burada şairin mezhebî eğiliminin yansımalarıdır.

²⁵⁵ Bkz. Fuzuli, *Beng ü Bâde*, s. 34, 35, 36.

SONUÇ

Asıl adı Muhammed b. Süleyman olan şair Fuzuli'nin, doğum yeri hakkında pek çok ihtilaf olsa da büyük çoğunluk 885/1480'de Kerbelâ'da doğmuş olabileceği üzerinde hem fikirdir. Bütün hayatını doğduğu topraklarda geçiren şair, 963/1556 yılında 76 yaşında vefat etmiştir.

Şairin doğup, hayatını sürdürdüğü Irak, pek çok medeniyet görüp geçirmiştir. Fuzuli hayatı boyunca yaşadığı topraklarda üç devletin hâkimiyetini görmüştür. Bu devletler ise sırasıyla Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlıdır.

Şair Fuzuli'nin iyi bir eğitim aldığı bilinmektedir. Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça da bilen Fuzuli, bu dilleri şiir yazacak kadar iyi bilmektedir.

Fuzuli devlet büyüklerine çeşitli medhiyeler yazıp sunarak onların dikkatini çekmeyi başarmıştır. Aslında Fuzuli hayatı boyunca geçim sıkıntısı çekmiş olduğundan devlet büyüklerinden yardım beklemiştir fakat istediği yardımı görememiştir.

Fuzuli'nin yaşadığı dönemde Bağdat karışıklık içinde idi. Ama Fuzuli de herkes gibi yaşadığı toprakların huzur ve sükûnet içinde olmasını dilemiştir. Her şair gibi o da yaşadığı devrin eksiklerini olumsuzluklarını ya da olan iyi şeyleri eserleriyle dile getirmiştir.

Fuzuli gençliğinde daha çok aşk şiirleri yazmış daha sonra şairin de olgunlaşmasıyla birlikte şiirlerinde tasavvufun etkileri görülmüştür. Şair divan edebiyatında adını pek çok eseriyle defalarca duyurmuş ve günümüze kadar eserleri gelmiştir. Türkçenin konuşulduğu birçok yerde eserleri beğeniyle okunmuştur.

Şairin eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla yaşadığı devrin dinî-siyasi gelişmelerinden etkilenmiştir. Şairin mezhebî eğilimine baktığımızda kendisi bizzat açık bir şekilde bunu dillendirmese de eserlerinden Şii olabileceğinin yüksek bir ihtimal olduğu anlaşılmaktadır. Hayatını incelediğimizde yaşadığı dinî-siyasi zeminin şairin mezhebî düşüncesinin şekillenmesinde büyük rol oynadığını görürüz.

Şairin *Matlau'l-İ'tikad fi Ma'rifeti'l-Mebdei ve'l-Meâd* adlı içerik itibarıyla kelami-mezhebî konuları ele alan eserinde ise mezhebî eğilimi belli değildir. Zira

Fuzuli, ilgili konuları anlatırken yalın ve objektif bir anlatımı esas alıp mezheplerin konuyla ilgili görüşlerini aktarmakla yetinmiştir. Özellikle İmamet meselesini ele alırken de bu tavrından vazgeçmemiştir. Bu nedenle adı geçen eserden hareketle Fuzuli'nin mezhebî eğilimi hakkında bir şey söylemek mümkün olmamıştır.

Fuzuli'nin Şiiliğiyle ilgili olarak onun mutedil bir Şii olduğunu tahmin etmekteyiz. Eserlerinden özellikle *Hadîkatü's- Süedâ* ve *Beng ü Bâde*'de Fuzuli'nin Şii düşünceye bağlı olduğu düşünülebilir. Bu iki eserinde Hz. Ali'ye olan bağlılığı ve ona olan muhabbeti ve Kerbelâ Olayı'nı anlatırken kullandığı dil ve üsluptan mezhebî tercihi biraz olsun tahmin edilebilir. Zaten bütün hayatını Kerbelâ ve çevresinde geçirmesi de bunun en önemli kanıtıdır.

KAYNAKÇA

DOĞAN, Muhammed Nur, *Fuzuli Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Boğaziçi yay., İstanbul, 1998.

DURAN, Recep, “Matlaü’l-İtikad Fi’l-Mebde’ ve’l-Mead’ına Göre Fuzuli’nin Şiiliği Meselesi,” *I. Uluslar arası Türk Dünyası Şair ve Yazarlar Sempozyumu- Fuzuli’nin Türk Kültür ve Dünyasındaki Yeri, Bildiriler Kitabı, 28-31 Mayıs 2008*, Yayına Haz.: Ömer Yaraşır, Mustafa Yeniasır, Selma Korkmaz, KKTC-Lefkoşa, Temmuz 2009.

DURMAZ, Adnan, ,”Büyük Fuzuli Küçük bir Adam mıydı? Fuzuli-Yaşamı-Kişiliği-Dünyası-Üzerine Bir Yorum Denemesi” www.antoloji.com.tr, erişim tarihi: 19.01.2012.

EBÛ ZEHRA, Muhammed (ö.1974) *İslâm’da Siyâsi İtikâdî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, çev: Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1983.

FEYZULLAHZADE, Vecihe, *Fuzuli’nin Ömür Yolu*, Orifli Neşriyat, Bakü (Nurlan), 2005.

FIGLALI, Ethem Ruhi, *Çağımızdaki İtikadi İslâm Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay. , İzmir, 2004,

FUZÛLÎ, Muhammed b. Süleyman (ö.963/1556). *Beng ü Bâde*, haz: Kemal Edip Kürkçüoğlu, Maarif Basımevi, İstanbul, 1956.

———. *Fuzuli Divanı*, haz: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1961.

———. *Hadikatu’s-Süeda Ermişlerin Bahçesi Kerbelâ Şehitleri*, Sadeleştiren: M. Faruk Gürtunca, Huzur yay. , İstanbul, 2003.

———. *Leyla vü Mecnun*, çev: Ahmet Koçak, Ve Edebiyat yay. İstanbul, 2009.

———. *Matlau’l-İ’tikâd fi Ma’rifeti’l-Mebdei ve’l-Meâd*. Haz. Muhammad b. Tâvî et-Tancî, çev. Esat Coşan-Kemal Işık. Ankara: TTK Basımevi, 1962.

GÖLPINARLI, Abdülbaki “Fuzuli ve Şiiri Üzerine Düşünceler-Fuzuli'nin Şiiri”, *Fuzuli-Yaşamı-Sanatı-Eserleri*, Engin yay. , İstanbul, 1997,

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Fuzuli*, Türk Edebiyatı Vakfı yay., İstanbul, 2011.

HASSAN, Ümit, “Fuzuli Zamanı Hakkında Satır Başları”, *I. Uluslar arası Türk Dünyası Şair ve Yazarlar Sempozyumu- Fuzuli'nin Türk Kültür ve Dünyasındaki Yeri, Bildiriler Kitabı*, 28-31 Mayıs 2008, Yayına Haz. ; Ömer Yaraşır, Mustafa Yeniasır, Selma Korkmaz, KKTC- Lefkoşa, Temmuz 2009.

İPEKTEN, Halûk, *Fuzuli Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Akçağ yay., Ankara, 2011.

-----, “Edebi Kişiliği”, *Fuzuli-Yaşamı-Sanatı-Eserleri*, Engin yay. , İstanbul, 1997.

KAPAR, Mehmet Ali, “Hz. Ali'nin Öldürülmesi ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, S. Ü. , Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3. Sayı, 1994.

KAPLAN, Doğan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, Ankara: TDV Yayınları, 2010.

———. “Ehl-i Beyt'in Gizli İlimi: Hz. Ali'ye Nispet Edilen Kitâb-ı Ali(Sahife-Camia) Cefr ve Mushaf-ı Fatıma Hakkında Bir İnceleme,” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 30, Konya 2010, s.75-92.

———. “Şiiliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi arka Plan ve Safevi Dönemi Şiileştirme Politikaları,” *Marife-Şia Özel Sayısı*, Konya, 2008, s. 183-203.

KARAHAN, Abdülkadir, *Fuzuli Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*, T.C. Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1995.

———. “Fuzuli” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı yay.,1996, c. XIII, s.240-246.

KÂTİP ÇELEBİ, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (ö.1067/1657), *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*, Haz. M.Şerefettin Yalıtıkaya-Rifat Bilge, I-II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

KUDRET, Cevdet, “Fuzuli-Sanatı” *Fuzuli-Yaşamı-Sanatı-Eserleri*, Engin yay. , İstanbul, 1997.

MAZIOĞLU, Hasibe, “Fuzuli’nin İnsan Olarak Değeri”, TTK basımevi, 1961 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi’nden ayrı basım, Ankara, 1962.

SUCU, Nurgül, “Salim ve Muhâvere-i Rind ü Zâhid Adlı Eseri” www.tubar.com.tr. Erişim Tarihi:22/12/2012.

———. “Sâlim’in Rind ü Zâhid Tercümesinin Fuzûli’nin Rind ü Zâhid’i ile Mukayesesi” www.turkiyat.selcuk.com.tr. Erişim Tarihi:22/12/2012.

TUNCEL, Murat, “Fuzuli’nin Su Kasidesi” www.anafilya.org. Erişim tarihi: 09.02.2012.

VANLIOĞLU, Mehmet, “Beng ü Bâde ve Muhtevası”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, Konya, 1997.

YAVUZ, Hilmi, “Fuzuli’nin Dünyasına Dair”, www.zaman.com.tr, erişim tarihi: 10.01.2012.

YENER, Cemil. *Fuzuli’nin Dünyası*, Toker Matbaası, İstanbul, 1996,

YILDIRIM, Ali, "Eski Türk Edebiyatı" <http://turkoloji.cu.edu.tr>. Erişim tarihi: 12.04.2012.